

9 789532 019926

Naomi Klein

DOKTRINA

ŠOKA

v.b.z

**uspon kapitalizma
katastrofe**

v b z

biblioteka
POSEBNA IZDANJA

izvršna urednica:
Sandra Ukalović

Naomi Klein
Doktrina šoka

copyright © za hrvatsko izdanje
V.B.Z. d.o.o.
10010 Zagreb, Dračevička 12
tel: 01/6235-419, fax: 01/6235-418
e-mail: info@vbz.hr
www.vbz.hr

za nakladnika:
Boško Zatezalo

urednik knjige:
Borivoj Radaković

lektura:
Martin Krček

korektura:
Katarina Varenica

grafička priprema:
V.B.Z. studio, Zagreb

tisak:
Grafički zavod Hrvatske d.o.o., Zagreb
studen 2008.

Naomi
Klein
**Doktrina
šoka**

Uspon kapitalizma katastrofe

s engleskoga preveo:
Petar Vujačić

v|b|z

biblioteka

POSEBNA IZDANJA

naslov izvornika:

Naomi Klein

THE SHOCK DOCTRINE

copyright © 2007 by Klein Lewis Productions Ltd.
All rights reserved.

copyright © 2008. za hrvatsko izdanje:
V.B.Z. d.o.o.
Zagreb

CIP zapis dostupan u računalnom katalogu
Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu
pod brojem 683755.

ISBN: 978-953-201-992-6 (tvrdi uvez)

15. Korporacijska država

Skidaj okretna vrata, stavljaljaj slavoluk!

Mislim da je sve to čudno i glupo. Izjaviti da sve što činimo izvire iz naše gladi za novcem — mislim da je to ludost. Mislim da se morate vratiti u školu.

George H. W. Bush, odgovarajući na optužbe da je njegov sin napao Irak s ciljem otvaranja novih tržišta za američke tvrtke.¹

Državni službenici posjeduju značajku koja nedostaje privatnom sektoru. A ta je dužnost i odanost općem dobru, dužnost i odanost najvišim interesima zajednice koja nadilazi interese pojedinaca. Tvrtke odgovaraju svojim dioničarima, a ne domovini.

David M. Walker, glavni revizor
Sjedinjenih Američkih Država, veljača 2007.²

On ne vidi razliku između javnog i privatnog interesa.

Sam Gardiner, umirovljeni brigadir američkog
Ratnog zrakoplovstva, o Dicku Cheneyju, veljača 2004.³

NA VRHUNCU IZBORNE groznice 2006., tri tjedna prije objave ostavke Donalda Rumsfelda, George W. Bush je potpisao Zakon o obrambenim ovlastima, na privatnoj ceremoniji u Ovalnome uredu. U tisuću četiristo stranica uvukao se i dodatak koji je tada prošao gotovo potpuno nezapaženo, a koji predsjedniku daje ovlasti da proglašuje ratno stanje i »upotrijebi oružane snage, među njima i Nacionalnu gardu«, te time u slučajevima »javne krize« gazi volju državnih guvernera s ciljem »uspostavljanja javnog reda« i gušenja »nereda«. Krizno stanje može biti uragan, masovni prosvjedi ili »javna zdravstvena kriza« u kojem će slučaju vojska nametati karantene i čuvati zalihe cjepiva.⁴ Prije tog zakona predsjednik je mogao proglašiti ratno stanje samo u slučaju pobune.

Uz nekoliko kolega koji su se natjecali s njim, demokratski senator Patrick Leahy jedini je pozivao na uzburku i tražio da u zapisnik ude izjava da se

»korištenjem vojske za uspostavu reda i mira gazi jedno od temeljnih načela naše demokracije«, ističući da su »posljedice promjene zakona goleme, ali da je ta izmjena, uz površno izučavanje, 'ubačena' kao dodatak zakonu. Drugi kongresni odbori s jurisdikcijom u tom području nisu dobili priliku komentirati, a da i ne spominjem da nisu dobili ni priliku održati saslušanja u svezi s tim zakonskim prijedlozima.«⁵

Osim izvršne vlasti koja je dobila nesvakidašnju novu moć, na površinu je isplivao još jedan neupitni dobitnik — farmaceutska industrija. U slučaju bilo kakve zaraze, moguće je pozvati vojsku da čuva laboratorije i zalihe lijekova, kao i da nameće karantene — dugogodišnji politički cilj Busheve administracije. Dobre vijesti za Rumsfeldovu bivšu kompaniju Gilead Sciences, vlasnicu patenta za Tamiflu, lijeka za ptičju gripu. Moguće je da su novi zakon, kao i neprekinuto zastrašivanje ptičjom gripom, bar dijelom pridonijeli zvjezdanom statusu tog lijeka nakon Rumsfeldova odlaska iz Ministarstva — tijekom samo pet mjeseci, vrijednost dionica porasla je za 24 posto.⁶

Kakvu ulogu interesi industrije igraju u oblikovanju pojedinosti nekog zakona? Možda nikakvu, ali to pitanje svakako vrijedi postaviti. Jednako tako, samo u neizmjereno većim razmjerima, kakvu su ulogu povlastice ugovornim suradnicima, kakvi su Halliburton, Bechtel ili naftna kompanija ExxonMobil, odigrale u entuzijazmu kojim je Busheva ekipa napala i okupirala Irak? Na takva motivacijska pitanja nemoguće je precizno odgovoriti jer su umiješani likovi doslovno ozloglašeni zbog preklapanja korporacijskih i nacionalnih interesa do tolike mjere da su i sami, bar naizgled, nesposobni razlučiti jedne od drugih.

U svojoj knjizi *Overthrow*, objavljenoj 2006., bivši dopisnik *New York Timesa* Stephen Kinzer trudi se doprijeti do srži svega što je poticalo američke političare koji su naređivali i u inozemstvu izvodili državne udare tijekom prošloga stoljeća. Izučavajući miješanje Sjedinjenih Država u operacije svrgavanja režima - od Havaja 1893., do Iraka 2003. - Kinzer primjećuje da je često riječ o jasnom procesu u tri faze. Prvo — multinacionalne korporacije sa sjedištem u Sjedinjenim Državama sučeljavaju se s nekom prijatnom izazvanom djelovanjem stranih vlada koje zahtijevaju da tvrtka »plati porez, poštuje zakone o radu ili o zaštiti okoliša. Ponekad se kompanija nacionalizira ili od nje na neki način zatraži da proda dio posjeda ili opreme«, piše Kinzer. Drugo — američki političari doznaju za prepreke s kojima se korporacija sučeljava, te ih tumače kao izravan napad na Sjedinjene Države: »Motivaciju preobražavaju iz ekonomske u političku ili, pak, geostratešku. Iznose pretpostavku da je svaki režim koji ometa

američku tvrtku ili joj stvara probleme zacijelo antiamerički orijentiran, represivan, diktatorski i da je vjerojatno oružje neke strane sile kojim se pokušava podrovati Sjedinjene Države.« Treća faza događa se u trenutku kad političari moraju javnosti prodati potrebu za intervencijom, i u tom se trenutku sve pretvara u grubo ocrtanu borbu dobra protiv zla, »priliku da se jedna i potlačena nacija oslobodi od brutalnosti režima koji smatramo diktaturom, jer koji bi inače drugi režim ometao rad nekoj američkoj kompaniji.«⁷ Velik dio američke vanjske politike svodi se, drugim riječima, na vježbu masovne projekcije u kojoj malobrojna sebična elita spaja vlastite potrebe i želje sa željama i potrebama cijeloga svijeta.

Kinzer ističe da takvu tendenciju osobito iskazuju političari koji na državne dužnosti stižu izravno iz korporacijskog svijeta. Na primjer, Eisenhowerov državni tajnik, John Foster Dulles, proveo je najveći dio radnog vijeka kao utjecajni pravnik za međunarodno korporacijsko pravo i zastupao neke od najbogatijih svjetskih firmi u sporovima protiv stranih vlada. Razni Dullesovi biografi zaključuju, jednako kao i Kinzer, da je državni tajnik bio doslovno nesposoban razlučiti interese korporacije od interesa vlastite domovine. »Dulles je gajio dvije doživotne opsesije - borbu protiv komunizma i zaštitu prava multinacionalnih korporacija«, piše Kinzer. »Po njegovu mišljenju one su... 'međusobno povezane i međusobno se osnažuju'.«⁸ To je značilo da nije morao birati za koju će se opsesiju opredijeliti — ako je gvatemalska vlada ugrozila, na primjer, interese tvrtke United Fruit Company, time je *de facto* izravno napala Sjedinjene Države, što zaslužuje vojnu akciju.

Slijedeći svoje dvojne opsesije borbe protiv terorizma i zaštite interesa multinacionalnih kompanija, Busheva administracija, pretrpana direktorima svježe pristiglim iz svojih ureda, podložna je istim tim pomutnjama i preklapanjima. Ipak, postoji značajna razlika. Kompanije s kojima se Dulles poistovjećivao bile su multinacionalne, s velikim međunarodnim ulaganjima u stranim državama — u rudarstvu, poljoprivredi, bankarstvu i nafti. Tim kompanijama najvećim je dijelom bio zajednički jasan cilj - željeli su stabilan i unosan okoliš u kojem se posluje - labave zakone u ulaganjima, krotko radništvo i nikakve iznenadne eksproprijacije. Državni udari i vojne intervencije bili su sredstva ostvarivanja tog cilja, a ne i sam cilj.

Kao kapitalisti *protokatastrofe*, tvorci Rata protiv terora drugačiji su soj korporacijskih političara od svojih prethodnika — njima su ratovi i ostale katastrofe uistinu cilj po sebi. Kad Dick Cheney i Donald Rumsfeld poistovjete ono što je dobro za Lockheet, Halliburton, Carlyle i Gilead s onim što je dobro za Sjedinjene Države, štoviše i za cijeli svijet, onda takve projekcije

urađaju iznimno pogibeljnim posljedicama. Razlog tome je činjenica što su upravo kataklizme ono neupitno i temeljno dobro tim tvrtkama — ratovi, epidemije, prirodne katastrofe, manjkovi ili nestašice - i zašto su im bogatstva do te mjere nabujala otkad je Bush zasjeo u Bijelu kuću. Ono što njihove projekcije čini još opasnijima jest činjenica da su do dosad neviđenih razmjera Bushevi dužnosnici zadržali svoje interese unutar kompleksa kapitalizma katastrofe, čak i nakon što su ušli u novu eru privatiziranih ratova i kriznih situacija, dopuštajući tako sebi da istovremeno ostvaruju zaradu na nesrećama koje su pripomogli stvoriti.

Na primjer, nakon što je Rumsfeld dao ostavku poslije poraza republikanaca 2006., novine su izvijestile da se vraća u privatni sektor. Istina glasi da nikad iz njega nije ni otišao. Kad je prihvatio Bushevo imenovanje za ministra obrane, Rumsfeld se, kao i svi javni dužnosnici morao osloboditi sve imovine koja mu je tijekom mandata mogla stajati na putu donošenja odluka. Zvuči jednostavno — to znači da je morao prodati sve što je bilo povezano s nacionalnom sigurnošću ili obranom. Rumsfeld se zatekao u velikim nevoljama. Bio je toliko opterećen udjelima u raznim granama industrije katastrofe da je tvrdio da mu je nemoguće osloboditi se svega i ispoštovati rokove i pritom je petljao etičkim normama ne bi li zadržao sve što ima.

Prodao je dionice Lockheeda, Boeinga i drugih vojnih tvrtki koje je izravno posjedovao, te još 50 milijuna dolara u obveznicama pohranio u javnu zakladu. Ipak, i dalje je djelomično ili u cijelosti posjedovao privatne investicijske tvrtke povezane s obranom, kao i dionice biotehnološkog sektora. Rumsfeld se nije želio izložiti gubitku da te tvrtke proda na brzinu, pa je zatražio dva tromjesečna produljenja roka — što je iznimna rijetkost na tim razinama vlasti. To je značilo da je nakon početka mandata ministra obrane i dalje, što će reći punih šest mjeseci, a možda i dulje, tragao za, po njemu, prikladnim kupcima za tvrtke i vlasništvo.⁹

Kad je na red došla tvrtka Gilead Sciences, kojoj je Rumsfeld predsjedao i koja je držala patentna prava na Tamiflu, ministar obrane je naglo stao. Kad su ga zatražili da se odluči između poslovnih interesa i dužnosti prema javnosti, jednostavno je odbio. Epidemije su pitanja nacionalne sigurnosti, pa stoga jasno ulaze u djelokrug ministra obrane. Usprkos tom nesvakidašnjem sukobu interesa, Rumsfeld je tijekom cijelog mandata »odgađao« prodaju svojih dionica u Gileadu — i tako spasio negdje između 8 i 39 milijuna dolara vrijednosti tvrtke.¹⁰

Dok ga je senatski Odbor za etiku pokušavao upokoriti uobičajenim pravilima o sukobu interesa, Rumsfeld se ponašao otvoreno ratoborno. Jednom

je prilikom napisao pismo Državnom uredu za etička pitanja, žaleci se da je potrošio 60 000 dolara na honorare računovođa koji su mu pomagali ispunjavati »pretjerano složene i zbunjujuće« obrasce za prijavu imovine. Čovjeku koji je, za vrijeme ministarskog mandata, držao 95 milijuna dolara, 60 000 dolara koje je potrošio na honorare činilo se doslovno pretjeranim troškom.¹¹

Rumsfeldovo tvrdoglavo odbijanje da prestane zarađivati na katastrofama dok obnaša najvišu sigurnosnu dužnost u državi utjecala je na njegovu učinkovitost na nekoliko određenih načina. Veći dio prve godine mandata, dok se pokušavao riješiti vlasništva, Rumsfeld se morao spašavati od donošenja uznemirujuće široke lepeze političkih odluka - Associated Press izvještava: »...izbjegavao je sastanke u Pentagonu na kojima se raspravljalo o AIDS-u.« A kad je savezna vlada morala odlučiti hoće li se umiješati u nekoliko spajanja i prodaja na visokim razinama - u pitanju su bili glavni ugovorni suradnici Ministarstva obrane: General Electric, Honeywell, Northrop Grumman i Silicon Valley Graphics — Rumsfeld se izuzeo i iz tih pregovora na najvišoj razini. Pokazalo se, prema izjavama njegove glasnogovornice, da je bio financijski povezan s nekoliko navedenih tvrtki. »Namjeravam se od njih držati najdalje moguće«, izjavio je Rumsfeld novinaru koji se raspitivao o jednoj od tih prodaja.¹²

U šest godina svoga mandata, Rumsfeld je morao izlaziti iz sobe kad god bi razgovori skrenuli na temu liječenja ptičje gripe i nabavke lijekova. Sukladno pismu u kojem se nalazi sporazum koji mu je omogućio zadržati dionice, morao se izuzeti iz donošenja odluka »koje mogu izravno i predvidljivo utjecati na Gilead«.¹³ Istovremeno, njegove kolege brižno su štitili njegove interese. U srpnju 2005. godine Pentagon troši 58 milijuna dolara na Tamiflu, a Ministarstvo zdravstva i socijalne skrbi objavljuje da će nekoliko mjeseci poslije nabaviti lijek u vrijednosti 1 milijarde dolara.¹⁴

Rumsfeldu se prkos neupitno isplatio. Da je nastupajući na dužnost prodao Gileadove dionice u siječnju 2001., zaradio bi jedva 7,45 dolara po dionici. Zadržavši ih rijekom svih panika izazvanih ptičjom gripom, nakon svih bioterorističkih historija i nakon svih odluka vlastite administracije da obilno ulaže u tvrtku, Rumsfeldu je dionica, u trenutku odlaska iz Ministarstva, vrijedila 67,60 dolara - porast od 807 posto. (U travnju 2007. dionica Gileada prodavala se po 84 dolara.¹⁵) To znači da je Rumsfeld, odlazeći s mjesta ministra obrane, bio zamjetno bogatiji nego kad je došao - rijetka ptica među multimilijunašima u državnoj službi.

Jednako kao što se Rumsfeld nikad nije odrekao Gileada, tako je i Cheney oklijevao dokraja presjeći veze s Halliburtonom — no njegov je aranžman,

za razliku od Rumsfeldova, privukao veliku medijsku pozornost. Prije nego što se odrekao upravljanja tvrtkom da bi postao potpredsjednički kandidat Georgeu Bushu, Cheney je ugovorio mirovinski paket koji mu je osigurao pregršt Halliburtonovih dionica i opcija. Nakon neugodnih pitanja iz tiska, pristao je prodati dio Halliburtonovog portfelja i pritom zaradio impresivnih 18,5 milijuna dolara. Nije prodao sve. *The Wall Street Journal* piše da Cheney prilikom stupanja na dužnost potpredsjednika zadržava 189 000 Halliburtonovih dionica i 500 000 nerealiziranih opcija.¹⁶

Činjenica da je Cheney zadržao toliku količinu Halliburtonovih dionica znači da je, tijekom svog potpredsjedničkog mandata, svake godine zarađivao milijune na dividendama i istovremeno od Halliburtona primao godišnji prinod od 211 000 dolara — otprilike jednak njegovoj državnoj plaći. Kad će 2009. napustiti svoju funkciju, i kad će moći unovčiti udio u Halliburtonu, Cheney će imati priliku doslovno besramno zaraditi zbog zapanjujućeg porasta vrijednosti Halliburtonovih dionica. Naime, vrijednost dionica tvrtke porasla je s 10 dolara prije rata u Iraku na 41 dolar tri godine kasnije — skok od 300 posto, zahvaljujući sretnom spoju divljanja cijena energenata i iračkih ugovora, izravnih posljedica Cheneyjeva tjeranja države u rat protiv Iraka.¹⁷ Irak se, naizgled, savršeno uklapa u Kinzerovu formulu — Saddam nije bio izravna prijetnja američkoj sigurnosti, ali je predstavljao prijetnju američkim energetske tvrtkama jer je ne toliko davno potpisao ugovore s ruskim naftnim divom i pregovarao s francuskom tvrtkom Total, ostavljajući tako Sjedinjene Države i Britance praznih ruku — treće po veličini potvrđene svjetske zalihe nafte klizile su iz anglo-američkog stiska.¹⁸ Saddamov pad s vlasti značio je neviđene mogućnosti naftnim divovima, među njima ExxonMobileu, Chevronu, Shellu, BP-u, koji su, svi redom, počeli stvarati temelje za nove sporazume s Irakom, jednako kao što se i Halliburton, nakon što se tvrtka preselila u Dubai, našao u savršenom položaju da svim tim tvrtkama prodaje svoje usluge na području energetike.¹⁹ Sam rat pokazao se kao jedinstveno najunosniji događaj u Halliburtonovoj povijesti.

Rumsfeld se, jednako kao i Cheney, mogao vrlo jednostavno u potpunosti izvući i osloboditi udjela u tim »holdinzima za katastrofe« i tako ukloniti svaku primisao da profit igra važnu ulogu u njihovoj vatrenoj naklonosti prema situacijama iz kojih proizlaze katastrofe. No, tada bi propustili zlatne godine vlastitih industrijskih grana. Kad god bi od njih zatražili da se odluče između profita i javnog života, vječno su se priklanjali profitu, tjerajući vladine etičke odbore da se prilagode njihovu prkosu.

Tijekom Drugoga svjetskog rata predsjednik Franklin D. Roosevelt snažno se protivio ratnom profiterstvu: »Ne želim vidjeti da iz ove svjetske kataklizme u Sjedinjenim Državama nikne ijedan ratni milijunaš.« Čovjek se pita što bi FDR učinio s Cheneyjem čiji su se milijuni ratnih profita gomilali dok je sjedio u potpredsjedničkoj fotelji. Ili, što bi bilo s Rumsfeldom koji 2004. godine nije mogao izdržati, a da ne unovči dio Gileadovih dionica i pritom lako zaradi 5 milijuna dolara - prema podacima iz njegove imovinske kartice koju predaje tijekom svoga ministarskog mandata. Očito je želio malo okusiti profit koji ga čeka nakon odlaska iz ureda.²⁰ U Bushevoj administraciji ratni profiteri ne dižu buku da bi se približili vlasti, oni jesu vlast i između te dvije skupine razlike jednostavno nema.

Busheve godine obilježavaju neki od najodvratnijih i najglasnijih korupcijskih skandala u nedavnoj povijesti: Jack Abramoff sa svojim izletima na golf koje je nudio članovima Kongresa; Randy »Duke« Cunningham, trenutačno služi osam godina zatvora zbog primanja mita i upisivanja donacije jahte *Duke-Stir* u »meni za podmićivanje« koji je na službenom kongresnom memorandumu uputio jednom proizvođaču oružja; tulumu u hotelu Watergate s plaćenim prostitutkama... sve to jako smrdi na Moskvu ili Buenos Aires sredinom devedesetih.²¹

Zatim su tu i okretna vrata između vlade i industrije. Ona su oduvijek stajala tamo, ali je najveći dio političara običavao pričekati dok administracija ne napusti vlast prije nego što krene unovčavati svoje državne veze. Tijekom Busheva mandata zlatno doba non-stop tržišta domovinske sigurnosti pokazalo se prevelikom kušnjom kojoj većina dužnosnika nije mogla odoljeti. I tako, umjesto da pričekaju kraj mandata, stotine njih iz široke lepeze vladinih agencija već je pojurilo prema vratima. Eric Lipton, koji je za *The New York Times* pratio tu pojavu u Ministarstvu domovinske sigurnosti, piše: »... iskusni vašingtonski lobisti i skupine za nadzor kažu da se takvi razmjeri egzodusa viših dužnosnika jedne vladine institucije bilježe kao rijetkost u suvremenoj povijesti«. Lipton je otkrio devedeset četiri slučaja da javni dužnosnici koji su radili u području domovinske sigurnosti rade u nekom području industrije domovinske sigurnosti.²²

Broj takvih slučajeva je prevelik da bismo se njima ovdje potanje bavili, ali postoji nekoliko istaknutih primjera u koje su umiješani ključni tvorci Rata protiv terora. John Ashcroft, bivši državni tužitelj i glavni pokretač Domovinskog zakona, danas vodi tvrtku Ashcroft Group, specijaliziranu za povezivanje tvrtki iz industrije domovinske sigurnosti sa saveznim institucijama. Tom Ridge, prvi ravnatelj Ministarstva domovinske sigurnosti,

sada radi u tvrtki Ridge Global i kao savjetnik tvrtke za komunikacijsku tehnologiju Lucent, iznimno aktivne u sigurnosnom sektoru. Rudy Giuliani, bivši njujorški gradonačelnik i heroj 11. rujna, četiri mjeseca poslije utemeljuje tvrtku Giuliani Partners i prodaje usluge kao konzultant za krizne situacije. Richard Clarke, protuteroristički car Clintonove i Busheve administracije i izraziti kritičar administracije, sada predsjedava tvrtkom Good Harbor Consulting, specijaliziranom za domovinsku sigurnost i protuterorističko djelovanje. James Woolsey, direktor CIA-e do 1995., radi u Paladin Capital Group, privatnoj ulagačkoj tvrtki koja ulaže u tvrtke domovinske sigurnosti, te obnaša dužnost potpredsjednika tvrtke Booz Allen, jedne od vodećih u industriji domovinske sigurnosti. Joe Allbaugh, ravnatelj FEMA-e kojega je 11. rujna zatekao na dužnosti, uzeo je otpremninu osamnaest mjeseci nakon toga i utemeljio New Bridge Strategies, obećavajući da će služiti kao »most« između poslova i unosnog svijeta vladinih ugovora i ulagačkih prilika u Iraku. Na njegov položaj dolazi Michael Brown i odlazi samo dvije godine poslije da bi utemeljio Michael D Brown LLC, tvrtku specijaliziranu za pripreme za slučaj katastrofe.²³

»Mogu li sada dati otkaz?«, piše Brown u već zloglasnom mejlu koji je uputio svom suradniku usred kataklizme nakon uragana Katrine.²⁴ A to bi, manje-više, bila bit cijele filozofije — ostati u vlasti dovoljno dugo, prigrabiti dovoljno zvučnu titulu u ministarstvu koje dijeli »masne« ugovore, prikupiti dovoljnu količinu povjerljivih podataka o mogućnostima prodaje, pa zatim dati otkaz i prodavati »svoje« bivšim kolegama. Državna služba tako se svela na, otprilike rečeno, izvidnički pohod s ciljem budućeg rada u kompleksu kapitalizma katastrofe.

Ipak, na neki način priče o korupciji i okretnim vratima ostavljaju pogrešan utisak. Naime, navode na zaključak da i dalje postoji jasna granica između države i kompleksa - koja je, ustvari, iščeznula još davno. Inovativnost Busheva razdoblja ne leži u brzini kojom političari prelaze iz jednog od tih svjetova u drugi, nego u broju pojedinaca koji svojim pravom smatraju istovremeno prebivati u oba svijeta. Ljudi kakvi su Richard Perle ili James Baker stvaraju politiku, savjetuju na najvišim razinama i govore za medije, predstavljajući se kao nepristrani stručnjaci i državnici, a istovremeno, su do grla utonuli u biznis privatiziranih ratova i obnove. Oni utjelovljuju ostvarenje najvišeg cilja korporativističke misije — konačno spajanje političkih i korporacijskih elita, u ime sigurnosti, pri čemu država igra ulogu ravnatelja poslovnoga ceha — i istovremeno biva najvećim izvorom poslovnih prilika... zahvaljujući ugovornoj ekonomiji.

Gdje god izranjala tijekom posljednjih trideset pet godina — od Santiaga ili Moskve, preko Pekinga pa sve do Bushevag Washingtona, alijansa između malobrojne korporacijske elite i desničarskih vlasti uvijek se proglašavala nekim vidom izopačenosti. Nazivali su je: mafijaški kapitalizam, oligarhijski kapitalizam, a danas pod Bushem - »kapitalizam ulizica«. No, tu nije riječ o izopačenju, upravo tome vodi cijeli križarski pohod Čikaške škole, zajedno sa svojom trojedinom opsesijom: privatizacijom, deregulacijom i razaranjem sindikata.

Rumsfeldova i Cheneyjeva tvrdoglava odbijanja da se odluče između dionica kompleksa katastrofe i njihovih javnih dužnosti prvi su znak da se rodila istinska korporacijska država. A znakova ima još mnogo.

Moć bivših

Jedna od temeljnih značajki Busheve administracije bila je oslanjanje na vanjske savjetnike i poslanike-slobodnjake koji su obavljali one ključne dužnosti: James Baker, Paul Bremer, Henry Kissinger, George Shultz, Richard Perle, kao i pripadnici Odbora za obrambenu politiku i Odbora za oslobođenje Iraka - imenujem samo nekoliko. Kongres je tijekom tih najvažnijih godina u kojima su se donosile odluke igrao ulogu pisara s gumenim pečatom, presude Vrhovnog suda smatrane su manje-više nježnim sugestijama, a ti, većinom dragovoljni, savjetnici raspolagali su neograničenim utjecajem.

Njihova moć izvire iz činjenice da su ti savjetnici ranije obnašali ključne dužnosti u vladi — sve redom bivši državni tajnici, bivši veleposlanici i bivši pomoćnici ministara obrane. Svi su već odavno otišli iz vlasti i u međuvremenu stvorili unosne karijere u kompleksu kapitalizma katastrofe. Budući da se vode kao ugovorni suradnici, a ne kao osoblje, većina njih za razliku od izabраниh političara ne podliježe pravilima o sukobu interesa - ako uopće ičemu i podliježu. Posljedica toga bila je skidanje onih, takozvanih, okretnih vrata između vlasti i industrije i njihove zamjene »slavolukom« (kao što mi je rekao specijalist za nadzor katastrofe Irwin Redlener). Koristeći se reputacijom tih blistavih i časničkih bivših političara, industrija katastrofe mogla je otvoriti dućan usred vlade.

Kad je James Baker, u ožujku 2006. godine, imenovan supredsjedavajućim Skupine za iračke studije, savjetničke skupine sa zadaćom iznalaženja preporuke za nov napredak u Iraku, doslovno opipljivo se osjetilo obostrano olakšanje - eto političara staroga kova, političara koji je državu vodio u onim mirnijim vremenima, zrelog političara. Baker je nedvojbeno veteran onog razdoblja američke vanjske politike koje nije toliko nepromišljeno

kao ovo današnje. Samo, to je bilo petnaest godina ranije. Dakle, tko je James Baker danas?

Jednako kao i Cheney, nakon odlaska iz vlade po završetku mandata Busha starijeg, James Baker III. je iz svojih državnih veza izvukao pravo bogatstvo. Osobito su se unosnima pokazali prijatelji koje je stekao u Saudijskoj Arabiji i Kuvajtu za vrijeme prvog Zaljevskog rata.²⁵ Baker Botts, njegova odvjetnička tvrtka sa sjedištem u Houstonu, zastupa saudijsku kraljevsku obitelj, zatim Halliburton i Gazprom, najveću rusku naftnu kompaniju, te je jedna od vodećih odvjetničkih tvrtki za naftu i plin na svijetu. Također je postao dioničar u tvrtki Carlyle Group i od te je iznimno tajanstvene kompanije zaradio, kako se procjenjuje, nekih 180 milijuna dolara.²⁶

Carlyle je iz rata izvukao golemu dobit zahvaljujući prodaji robotskih sustava, sustava obrambenih komunikacija i unosnom ugovoru s Irakom za obučavanje policije što ga je sklopio holding tvrtke, USIS. Kompanija vrijedna 56 milijardi dolara posjeduje i obrambeno orijentiranu investicijsku tvrtku koja se specijalizirala za pronalaženje vojnih tvrtki i njihovu promidžbu u javnosti, što se posljednjih godina pokazalo iznimno uspješnim poslom. »Najboljih 18 mjeseci u povijesti tvrtke«, izjavio je glavni Carlyleov dužnosnik za ulaganja, Bill Conway, misleći pritom na prvih 18 mjeseci iračkoga rata. »Zaradili smo i to stvarno brzo.« Irački rat, koji se dosad neupitno dokazao kao katastrofa, Carlyleovim je odabranim ulagačima donio rekordnih 6,6 milijardi dolara zarade.²⁷

Kad je Bush mladi Bakera vratio u javni život, imenujući ga specijalnim poslanikom za pitanja iračkoga duga, Baker se nije morao povući ni iz Carlyle Groupa, kao ni Baker Bottsa, usprkos izravnoj povezanosti tih tvrtki s ratom. Isprva je nekoliko komentatora upozoravalo na ozbiljnu vjerojatnost sukoba interesa. *The New York Times* je objavio uvodnik u kojem se Baker poziva da odstupi s položaja u Carlyleu i Baker Bottsu, te tako očuva vjerodostojnost svoje funkcije poslanika za dugove. »Gospodin Baker je preduboko zadio u mrežu unosnih odnosa privatnoga biznisa, te tako djeluje kao moguće zainteresirana stranka u svim modelima reprogramiranja dugova«, stoji u uvodniku koji zaključuje da Bakeru neće biti dovoljno »odbaciti mogućnost zarade od klijenata izravno povezanih s iračkim dugovanjima... Da bi mogao časno vršiti svoju novu javnu dužnost, gospodin Baker mora odstupati s one dvije privatne.«²⁸

No, slijedeći primjer koji je postavio sam vrh administracije, Baker otvoreno odbija, a Bush podržava njegovu odluku i ostavlja mu dužnost da svjetske vlade nagovori da otpišu irački doslovno smrtonosni dug. Nakon

što je tu dužnost obavljao skoro godinu dana, dobila sam kopiju povjerljivog spisa koji dokazuje da se našao u neizmjereno ozbiljnijem i izravnijem sukobu interesa nego što se ranije pretpostavljalo. Riječ je o šezdeset stranica poslovnog programa što ga je podnijela skupina kompanija, od Carlylea pa sve do kuvajtske vlade, jednog od najvećih iračkih zajmodavaca. Konzorcij je ponudio da se iskoriste političke veze na najvišim razinama da od Iraka naplati 27 milijardi dolara neplaćenog duga Kuvajtu, preostalog još od Saddamove invazije — drugim riječima, da učini upravo suprotno od onoga što je Baker trebao raditi kao poslanik... dakle, uvjeriti vlade da treba otpisati iračke dugove iz Saddamove ere.²⁹

Dokument naslovljen kao »Prijedlog pomoći kuvajtskoj vladi u zaštiti i naplati potražnji od Iraka«, predan je gotovo dva mjeseca *nakon* Bakerova imenovanja. U njemu se James Baker imenom navodi jedanaest puta, što jasno otkriva da će se Kuvajt okoristiti suradnjom s kompanijom koja zapošljava čovjeka zaduženog za brisanje iračkoga duga... samo, sve je to imalo svoju cijenu. U zamjenu za usluge, stoji u dokumentu, kuvajtska vlada mora u Carlyle Group uložiti milijardu dolara. Jasan primjer trgovanja utjecajem — plati Bakerovoj kompaniji da te štiti od Bakera. Taj sam dokument pokazala profesorici Kathleen Clark, vodećoj stručnjakinji za državnu etiku i propise koja predaje pravne znanosti na vašingtonskom Sveučilištu, a ona mi je rekla da se Baker našao u »klasičnom sukobu interesa. Stoji na obje strane transakcije: tobože treba zastupati interese Sjedinjenih Država, ali je istovremeno i viši savjetnik u Carlyleu, a Carlyle želi naplatiti svoju pomoć Kuvajtu pri izvlačenju novca iz Iraka«. Pošto je pregledala dokument, Clarkova je izjavila da su »Carlyle i druge kompanije iskorištavale Bakerov tadašnji položaj da pokušaju sklopiti sporazum s Kuvajtom koji izravno podriva interese Sjedinjenih Država«.

Dan nakon što je *The Nation* objavio moj napis o Bakeru, Carlyle je istupio iz konzorcija i tako odbacio mogućnost da zaradi milijardu dolara — nekoliko mjeseci kasnije Baker prodaje svoj udio u Carlyleu i daje ostavku na položaj glavnog savjetnika. No, šteta je već bila počinjena — kao poslanik, Baker se pokazao nesposobnim jer nije uspio osigurati otpis dugovanja koji je tražio Bush i koji je Iraku bio prijeko potreban. Tijekom 2005. i 2006., Irak je za Saddamov rat platio 2,59 milijardi dolara odšteta, najvećim dijelom Kuvajtu — bila su to sredstva, očajnički potrebna za rješavanje iračke humanitarne krize i za obnovu zemlje, osobito nakon povlačenja američkih tvrtki koje su stratile novac za pomoć i otišle ne dovršivši posao. Bakerova zadaća bila je otpisati 90 do 95 posto iračkoga duga. Umjesto toga, dug se reprogramirao te i dalje iznosi otprilike 99 posto iračkog BDP-a.³⁰

I druga ključna područja iračke politike također su završila u rukama poslanika-slobodnjaka čije su tvrtke iz rata izvlačile rekordne profite. Bivši državni tajnik George Shultz vodio je Odbor za oslobođenje Iraka, grupu za pritisak koja nastaje 2002. godine, pošto je od Busheve Bijele kuće dobio zadatak da u javnosti stvori pozitivan odnos prema ratu. Naravno, Shultz je udovoljio zahtjevu. Budući da je njegov položaj bio odmah uz bok administraciji, imao je mogućnost poticati histeriju izazvanu izravnom prijetnjom koju je predstavljao Saddam, u potpunosti oslobođen bilo kakve obveze da dokazuje iznesene činjenice. »Ako u dvorištu zateknete zvečarku, ne čekate da vas ugrize pa tek onda poduzmete nešto u svoju obranu«, piše Shultz u *The Washington Postu*, u rujnu 2002. godine, pod naslovom: »Djelujmo odmah - opasnost je izravna. Saddam Hussein mora biti uklonjen«. Doduše, Shultz čitateljima nije otkrio da je, u to vrijeme, bio član upravnog odbora Bechtela, tvrtke u kojoj je mnogo godina proveo kao direktor. Tvrtka će, za obnovu zemlje koju je Shultz toliko žarko želio spraviti u prah i pepeo, pokupiti 2,3 milijarde dolara.³¹ Dakle, u retrospektivi ipak vrijedi zapitati je li Shultz, u vrijeme kad je svijet pozivao da odmah skoči na noge, govorio kao zabrinuti viši državni dužnosnik ili kao predstavnik Bechtela... ili možda i Lockheed-Martina?

Danielle Brian, izvršna direktorica neprofitne skupine Projekt nadzora vlade, izjavljuje ovo: »Nemoguće je razlučiti gdje završava vlada, a gdje započinje Lockheed«. Još je teže razlučiti gdje završava Lockheed, a gdje započinje djelokrug Odbora za oslobođenje Iraka. Skupinu koju je vodio Shultz, i koja je pozivala na rat, okupio je Bruce Jackson koji je, samo tri mjeseca prije toga, radio kao potpredsjednik za strategiju i planiranje u Lockheed-Martinu. Jackson kaže da su ga »ljudi iz Bijele kuće« zamolili da osnuje skupinu — koju je napučio starim drugovima iz Lockheeda. Osim Jacksona, u skupinu su iz Lockheeda prešli Charles Kupperman, dopredsjednik tvrtke zadužen za svemirske i strateške rakete, i Douglas Graham, Lockheedov direktor proizvodnje obrambenih sustava. Unatoč tome što se odbor na izričit zahtjev Bijele kuće osniva kao mašinerija ratne propagande, nijedan od članova nije morao odstupiti s položaja u Lockheedu, niti prodati dionice. Što je članovima odbora bila prava blagodan jer je cijena Lockheedove dionice skočila 145 posto zahvaljujući ratu koji su potpomogli osmisлити — s 41 dolar u ožujku 2003., na 102 dolara u veljači 2007.³²

Zatim je tu i Henry Kissinger koji je pokrenuo kontrarevoluciju pružajući podršku Pinochetovom državnom udaru. U svojoj knjizi *State of Denial*, objavljenoj 2006. godine, Bob Woodward otkriva da se Dick Cheney svaki mjesec sastajao s Kissingerom, dok se Bush s njim susretao

otprilike svaka dva mjeseca, »što ga čini najredovitijim i najučestalijim Bushevim savjetnikom za vanjskopolitička pitanja«. Cheney je izjavio Woodwardu: »S Henryjem Kissingerom vjerojatno sam razgovarao više nego s ikim drugim.«³³

Ali, koga je to Kissinger zastupao tijekom svih tih susreta na samome vrhu? Jednako kao i Baker i Shultz, i on je bio državni tajnik, ali tu dužnost nije obnašao već tri desetljeća. Od 1982. godine, kad je utemeljio svoju privatnu i prilično tajnovitu tvrtku Kissinger Associates, posao mu je bio zastupati niz klijenata koji, po pričama, sežu od Coca-Cole i Union Carbidea, do Hunt Oila i građevinskog diva Fluora (jednog od najvećih dobitnika ugovora za obnovu Iraka), pa čak i njegova starog partnera u čileanskim tajnim operacijama, tvrtke ITT.³⁴ Dakle, kad se sastajao s Cheneyjem, je li se ponašao kao stari državnik ili, pak, kao skupo plaćeni lobist za svoju naftnu i građevinsku klijentelu?

Kissinger je jasno naznačio čemu (i kome) je odan još u studenome 2002. godine kad ga je Bush imenovao predsjedavajućim Komisije za istragu 11. rujna, što je možda najvažnija funkcija na koju se uopće može nekog domoljuba pozvati iz mirovine. No, kad su obitelji žrtava od Kissingera zatražile da objavi popis svojih klijenata (korporativnih), odbio je u javnosti dokazati vlastitu vjerodostojnost i transparentnost. Umjesto da otkrije imena klijenata, radije je dao ostavku na položaj predsjednika Komisije.³⁵

Richard Perle, Kissingerov prijatelj i poslovni suradnik, donijeti će istu odluku samo godinu dana kasnije. Tog dužnosnika Ministarstva obrane tijekom Reaganovog mandata Rumsfeld je zamolio da predsjedava Odborom za obrambenu politiku. Prije nego što je Perle preuzeo dužnost Odbor je bio spokojna savjetodavna skupina i sredstvo kojim su ranije uprave prenosile svoja iskustva sadašnjim djelatnicima. Perle ga je pretvorio u privatnu platformu i služio se zvučnom titulom da u medijima silovito zagovara preventivni napad na Irak. Odborom se služio i za druge svrhe. Istraga koju je Seymour Hersh proveo za *The New Yorker* otkriva da se položajem služio da svojoj novoj tvrtki osigura ulaganja. Pokazalo se da je Perle jedan od prvih kapitalista katastrofe nakon 11. rujna - samo dva mjeseca nakon napada utemeljuje poduzetničku tvrtku Trireme Partners, i ulaže u tvrtke koje razvijaju proizvode i usluge povezane s domovinskom sigurnošću i obranom. U pismima kojima nudi poslovnu suradnju, Trireme se hvasta svojim političkim vezama: »Trojica članova upravnog odbora Trireme trenutačno savjetuju ministra obrane Sjedinjenih Američkih Država dok sudjeluju u radu Odbora za obrambenu politiku SAD.« Ta trojica bili su Perle, njegov prijatelj Gerald Hillman i Henry Kissinger.³⁶

Jedan od prvih Perleovih ulagača bio je Boeing, drugi po veličini Pentagonov dobavljač — koji je, s 20 milijuna dolara pripomogao da Trireme »zaplovi«. Perle je tada postao istaknuti Boeingov zagovornik i napisao uvodnik u kojem podržava Boeingov iznimno upitan, 17 milijardi dolara vrijedan ugovor za izradu letećih cisterni s Pentagonom.^{37*}

Iako je Perle svojim ulagačima ispričao sve o svom utjecaju u Pentagonu, nekoliko njegovih kolega iz Odbora za obrambenu politiku tvrdi da ih je propustio izvijestiti o Triremeu. Tijekom saslušanja o tvrtki jedan od ispitanih opisao ju je kao »sam rub, ili drugu stranu ruba etičkog zemljoviđa«. Na kraju je i Perlea pridavila mreža sukoba interesa, pa je i on, jednako kao i Kissinger, morao odlučiti — stvarati obrambenu politiku ili zarađivati na Ratu protiv terora. U ožujku 2003., baš kad je započinjao rat u Iraku, i kad se rađao novi Eldorado za ugovorne suradnike, Perle je odstupio s položaja predsjednika Odbora za obrambenu politiku.³⁸

Richarda Perlea ništa ne može toliko razbjesniti kao tvrdnja da njegovo zagovaranje neograničenog rata kojim će dokrajčiti sve zlo ni u kojem slučaju ne utječe na mogućnost da upravo na toj tvrdnji ostvari divovski osobni profit. Na CNN-u je Wolf Blitzer Perleu »servirao« Hershevu primjedbu da je »osnovao tvrtku koja može zaraditi na ratu«. Iako se tvrdnja činila samom po sebi jasnom, Perle je eksplodirao, proglasio Hersha, dobitnika Pulitzerove nagrade, »pojavom najbližom terorizmu u povijesti američkog novinarstva, iskreno govoreći«. Zatim je rekao Blitzeru: »Ne vjerujem da će tvrtka zaraditi na ratu... Sama pretpostavka da je moj svjetonazor povezan s mogućnosti ulaganja u obranu domovine potpuna je besmislica.«³⁹

Čudna tvrdnja. Ako tvrtka za poduzetnička ulaganja koja investira u sigurnosne i obrambene kompanije uspije ne zaraditi na ratu, to bi, u svakom slučaju, značilo iznevjeriti ulagače. Taj je događaj urodio cijelim nizom pitanja o ulozi koju igraju pojave kakva je Perle, koja prebiva u zoni sumraka između kapitalista katastrofe, javnog intelektualca i tvorca politike. Kad bi Lockheedov ili Boeingov direktor na Fox Newsu zagovarao promjenu vlasti u Iranu (kao što je to učinio Perle), očitim bi osobnim interesom potro sve intelektualne argumente koje bi mogao iznijeti. No, Perlea se i dalje predstavlja kao »analitičara«, kao pentagonskog savjetnika, možda i

* Posao s cisternama pretvorio se u najveći skandal u novijoj povijesti Pentagona, zbog kojega su viši dužnosnik Ministarstva obrane i jedan Boeingov direktor »aterirali« u zatvor. Dužnosnik je u Boeingu pregovarao o mogućnosti zaposlenja u trenutku kad je sporazum krenuo nizbrdo. Uslijedila je istraga tijekom koje su Rumsfelda ispitivali zašto nije primijetio da se tijekom njegova mandata obavljaju prljavi poslovi. Odvratilo je da se ne može prisjetiti svih pojedinosti svoje uloge u sklapanju sporazuma koji je trebao »pojosti« između 17 i 30 milijardi dolara poreznih obveznika. »Ne sjećam se da sam ga odobrio. Ali se također sigurno ne sjećam ni da ga nisam odobrio - ako tako želite.« Rumsfelda su prekorili zbog lošeg upravljanja, ali bi i njegova zaboravnost također mogla biti pokazateljem koliko se često ministar obrane povlačio iz rasprava o nabavi da, na taj način, izbjegne pojavu sukoba interesa sa svojim brojnim holdinzima koji su povezani s obranom.

kao »neokonzervativca«, ali nikad ni traga izjavi da bi možda mogao biti samo trgovac oružjem obdaren zadivljujuće bogatim rječnikom.

Kad god se pripadnici te vašingtonske klike suoče s vlastitim ekonomskim interesima u ratovima koje podržavaju, svi redom reaguju jednako kao i Perle: tvrdnje su u potpunosti neutemeljene, prizemne, graniče s terorizmom. Neokonzervativci - ta skupina kojoj pripadaju Cheney, Rumsfeld, Shultz, Jackson i, usudila bih se tvrditi, Kissinger - svim se silama trude prikazati kao čisti intelektualci, tvrdokorni realisti koje pokreću ideologija i uzvišene ideje, svjetovima daleko od profita. Na primjer, Bruce Jackson izjavljuje da Lockheed nije odobravao njegovo sudjelovanje u kreiranju vanjske politike izvan radnog vremena. Perle je izjavio da mu je veza s Pentagonom nanijela poslovni gubitak, jer »to znači da ima stvari... koje se ne smiju ni izreći niti činiti«. Perleov partner Gerald Hillman ustrajno tvrdi da Perle »nije stvorenje financija. On nema nikakve želje za financijskim dobitkom«. Douglas Feith je, dok je radio kao politički podtajnik Ministarstva obrane, tvrdio da su »bivše potpredsjednikove veze s kompanijom (Halliburton) odbijale dužnosnike vlade i nikako ih nisu poticale da s njom sklope ugovor, unatoč tome što je bilo pravilno dodijeliti ugovor KBR-u (Kellogg, Brown and Root, bivšoj Halliburtonovoj podružnici).«⁴⁰

Čak i oni najžešći kritičari običavaju neokonzervativce prikazivati kao pravovjerne, kao one koje isključivo pokreće posvemašnja predanost nadmoći američke i izraelske snage, toliko sveobuhvatna da su spremni, sve u ime »sigurnosti«, žrtvovati čak i ekonomske interese. Ta je razlika istovremeno i umjetna i pati od amnezije. Pravo na neograničenu potragu za zaradom oduvijek je ležalo u samoj srži neokonzervativne ideologije. Prije 11. rujna, zahtjevi za radikalnom privatizacijom i napadi na javnu potrošnju bili su glavni pokretači neokonzervativnog pokreta - do srži natopljenog friedmanizmom — u trustovima mozгова kakvi su American Enterprise Institute, Heritage ili Cato.

Pošavši u Rat protiv terora neokonzervativci nisu odbacili svoje korporativističke ekonomske ciljeve; samo su otkrili nov i još učinkovitiji način njihova ostvarenja. Naravno, ti vašingtonski jastrebovi teže ostvarenju vladarske uloge Sjedinjenih Država u svijetu, kao i Izraela na Bliskom istoku. Ipak, nemoguće je odvojiti taj vojni projekt - beskonačan rat u inozemstvu i policijska država kod kuće - od interesa kompleksa kapitalizma katastrofe koji je izgradio industriju vrijednu mnogo milijardi dolara upravo na temeljima tih pretpostavki. Spoj političkih i profilerskih ciljeva najjasnije se otkriva na bojišnicama Iraka.

6. dio

Irački puni krug

Šok svih šokova

Operacije u kojima se primjenjuje taktika šoka rizične su po tome što tijekom njihove provedbe može doći do »neplaniranih posljedica«, kao i do izazivanja nepredviđenih reakcija. Na primjer, neprekidni napadi na državnu infrastrukturu, elektroenergetsku mrežu ili ekonomski sustav mogu stvoriti tolike poteškoće da će reakcija koja slijedi u daleko većoj mjeri osnažiti umjesto da oslabi protivnikovu volju za borbom.

Potpukovnik John N. T. Shanahan,
»Operacije šoka«, *Air & Space Power*, 15. listopada 2001.

Izravna fizička okrutnost stvara samo i jedino odbojnost, neprijateljstvo i sve veći prkos... Ispitanike koji su podnijeli bol daleko se teže obraduje drugim metodama. Tim načinom subjekt ispitivanja nije pokoren, nego su mu obnovljeni samouvjerenje i zrelost.

Kubark Counterintelligence Interrogation, CIA-in priručnik, 1963.

17. Ideološki protuudar

Izrazito kapitalistička katastrofa

Svijet je neuredan, netko ga mora dovesti u red.

Condoleezza Rice, o potrebi invazije na Irak, rujan 2002.¹

Busheva sposobnost da zamisli drugačiji Bliski istok možda je povezana s njegovim relativnim nepoznavanjem te regije. Da je putovao na Bliski istok i vidio sve njegove mane, možda bi se obeshrabrio. Oslobođen promatranja svakodnevnosti, Bush je zadržao viziju mogućeg novog izgleda regije.

Fareed Zakaria, kolumnist u *Newsweeku*²

Tada Onaj što sjedi na prijestolju reče: »Evo, sve činim novol!« I doda: »Napiši: Ove su riječi vjerne i istinite«.

Otkrivenje, 21:5 (Biblija, Kršćanska sadašnjost, Zagreb)

RAT U IRAKU MOGAO SE pod nadzorom održavati toliko dugo jer je bilo lako zaboraviti izvornu viziju njegova konačnog ishoda. Ipak, vizija je postojala, i to ona, uredno složena tijekom konferencije koju je u Bagdadu organizirao američki State Department tijekom prvih mjeseci okupacije. Tom prilikom okupilo se četrnaest visokih političkih dužnosnika i birokrata iz Rusije i Istočne Europe — lepeza ministara financija, guvernera centralnih banaka i bivših zamjenika ministara vanjskih poslova. U bagdadsku međunarodnu zračnu luku sletjeli su u rujnu 2003., dobili šljemove i pancirke, a zatim odjurili do Zelene zone, obzidanog grada unutar grada u kojem se ugnijezdila od Sjedinjenih Država nadzirana iračka vlada i Koaliicijska privremena vlast (CPA)* — u novije vrijeme, veleposlanstvo Sjedinjenih Američkih Država. U bivšem Saddamovu kongresnom centru, velevažni uzvanici održali su malenoj skupini Iračana predavanja o kapitalističkoj transformaciji.

* U izvorniku Coalition Provisional Authority (op. prev.)

Jedan od najvažnijih predavača bio je Marek Belka, bivši poljski, desno orijentirani ministar financija koji je u Iraku nekoliko mjeseci radio za Bremera. Službeno izvješće State Departmenta otkriva da je Belka Iračanima utuvljivao u glave poruku da moraju iskoristiti taj trenutak kaosa da bi »silovito« proveli programe koji će uzrokovati »gubitak mnogih radnih mjesta«. Belka je dodao da je prva pouka poljskog primjera ta da »neproduktivne tvrtke u državnom vlasništvu treba odmah prodati, ne trudeći se spašavati ih javnim sredstvima«. (Propustio je spomenuti da je pritisak javnosti natjerao Solidarnost da odbaci svoje planove za brzu privatizaciju, što je Poljsku spasilo od sloma kakav se dogodio u Rusiji.) Druga pouka bila je još smionija. Bilo je to pet mjeseci nakon pada Bagdada, a Irak se našao usred humanitarne krize. Nezaposlenost je skočila na 67 posto, neuhranjenost je divljala, a epidemija gladi sprečavana je dijeljenjem besplatne (državno subvencionirane) hrane iračkim domaćinstvima — baš kao što su je primali i tijekom provedbe UN-ova programa »Nafta za hranu«. Iračani su također mogli za sitniš napuniti automobilske spremnike — pod uvjetom da je goriva bilo. Belka je Iračanima rekao da se odmah mora prestati s takvom rasipnošću koja izopačuje tržište. »Razvijte privatni sektor i to tako da prvo ukinete sve subvencije.« Naglasio je da su te mjere daleko »važnije i da će, daleko više od privatizacije, uzrokovati nezadovoljstva.«³

Zatim je riječ uzeo, nitko drugi nego Jegor Gajdar, bivši Jeljcinov zamjenik ministra vanjskih poslova, čovjek kojega se smatralo tvorcem ruskog programa šok-terapije. Pozivajući Gajdara u Bagdad, State Department je, barem se tako čini, pretpostavljao da Iračani neće znati da ga u Moskvi gledaju kao gubavca, čovjeka okaljana bliskim vezama s oligarsima i ekonomskim programima koji su osiromašili desetke milijuna Rusa.* Iako je bilo istina da su za Saddamova režima Iračani imali ograničen pristup vijestima iz svijeta, nazočni na konferenciji u Zelenoj zoni najvećim su se dijelom tek nedavno vratili iz progonstva — u devedesetima, dok se Rusija raspadala, čitali su *The International Herald Tribune*.

O toj neobičnoj konferenciji, koju u to vrijeme mediji nisu pratili, govorio mi je Mohamad Tofiq, privremeni ministar industrije. Kad smo se nekoliko mjeseci poslije sastali u njegovu privremenom bagdadskom uredu (od starog ministarstva ostale su samo ruševine), Tofiq se i dalje smijao tom događaju.

* Mnoge »velike ribe« invazije i okupacije Iraka bili su veterani originalnog vašingtonskog tima koji je zahtijevao provedbu ruske šok-terapije: Dick Cheney bio je ministar obrane Georgea Busha starijega u vrijeme kad je oblikovao svoj politički program za post-sovjetsku Rusiju; Paul Wolfowitz je bio Cheneyjev zamjenik, dok je Condoleezza Rice služila kao glavna Bushova savjetnica za rusku tranziciju. Svi su ključni igrači, kao i deseci onih manje važnih, često zazivali rusku aferu iz devedesetih, usprkos katastrofalnim posljedicama koje su trpjeli obični ljudi - bez tračka ironije, kao uzor koji bi Irak trebao podražavati u procesu tranzicije.

Rekao je da su Iračani doslovno razvalili uzvanike u pancirkama dok su ih izvještavali o Bremerovoj odluci da granice širom otvori neograničenu uvozu, što je dotad radikalno pogoršalo životni standard ratom ugrožena naroda — ako se nastavi s rezanjem subvencija za gorivo i ukidanjem pomoći u hrani, okupacijske će vlasti dočekat revoluciju. O glavnom govorniku Tofiq je rekao sljedeće: »Nekim organizatorima konferencije rekao sam da, ako žele potaći proces privatizacije u Iraku, dovedu Gajdara i kažu mu da izjavi: 'Učinite upravo suprotno od onoga što sam učinio ja.'«

Kad je Bremer u Bagdadu započeo izdavati pravne proglose, Joseph Stiglitz, bivši glavni ekonomist Svjetske banke upozorio je da će Irak »doživjeti još radikalniji vid šok-terapije od onoga koji se nadvio nad bivši sovjetski svijet«. To je bilo točno. Sukladno izvornom vašingtonskom planu, Irak je trebao postati novom granicom, baš kao što je Rusija to postala početkom devedesetih godina — no, ovom prilikom će u red za laku zaradu prve stati američke tvrtke — a ne lokalni, ili europski, ruski i kineski konkurenti. I ništa neće spriječiti čak ni one najbolnije ekonomske promjene jer se, za razliku od bivšeg Sovjetskoga Saveza, Latinske Amerike ili Afrike, transformacija neće svesti na uljudan ples između MMF-ovih dužnosnika i nepredvidljivih lokalnih političara, dok američko Ministarstvo financija vuče konce iz apartmana na dnu hodnika. Washington će u Iraku isključiti posrednike — MMF i Svjetska banka dobile su sporedne uloge, Sjedinjene Američke Države bile su glava i samo središte zbivanja. Paul Bremer je bio vlast — kao što je jedan od najviših američkih vojnih dužnosnika izjavio agenciji Associated Press, nije imalo smisla pregovarati s lokalnom vlasti jer bismo »u tom trenutku pregovarali sami sa sobom«.⁴

Takva dinamika zbivanja bila je čimbenik koji je iračku transformaciju izdvajao od predašnjih laboratorija. Odbačeni su svi pomno osmišljeni pokušaji — toliko dobro poznati iz devedesetih — da se »slobodna trgovina« prikaže kao nešto različito od imperijalističkih programa. Drugdje bi se slobodna trgovina uvodila na mala vrata i sve bi to pratili uzavreli pregovori, no ovdje je slobodna trgovina ulazila na glavna vrata, bez predstavnika, bez marioneta, preventivnim ratovima izravno grabeći nova tržišta za zapadne multinacionalne kompanije.

Zagovornici »teorije modela« danas tvrde da je u tom trenutku njihov rat pošao po zlu u doslovno strahotnim razmjerima — kao što je Richard Perle izjavio potkraj 2006.: »temeljna pogreška« bila je »Bremera uvesti u igru«. S njim se složio i David Frum, dodavši da su od prvog trenutka

trebali imati »bilo kakva Iračanina« uključenog u preobrazbu Iraka.⁵ Umjesto njega, dobili su Paula Bremerera koji se ugnijezdio u Saddamovoj Republikanskoj palači s tirkiznom kupolom i tamo *e-mailom* primao zakone o trgovini i ulaganjima ravno iz Ministarstva obrane, zatim ih printao, potpisivao i svojom apsolutnom vlašću nametao iračkom narodu. Bremer nije bio »mirni Amerikanac« koji bi manevrirao i manipulirao iza kulisa. Svojom filmskom pojavom i privrženosti novinarskim ekipama, doimao se odlučnim da Iračanima pokaže svoju apsolutističku vlast dok okružen privatnim čuvarima iz tvrtke Blackwater nadlijeće zemlju u ušminkanom helikopteru Blackhawk, vječno u odori koja mu je postala zaštitni znak — savršeno izglačanim odijelima iz Brooks Brothersa i svijetlosmeđim Timberlandovim čizmama. Čizme su bile oproštajni poklon od sina: »Spraši im ga, tata«, pisalo je na čestitki.⁶

Po vlastitom priznanju Bremer je o Iraku znao malo (»Živio sam u Afganistanu«, izjavio je jednom novinaru.) Doduše, to neznanje bilo je potpuno nevažno jer je Bremer znao mnogo i previše o svojoj temeljnoj zadaći u Iraku - o kapitalizmu katastrofe.⁷

11. rujna 2001. godine radio je kao izvršni direktor i »viši politički savjetnik« u osiguravajućem divu Marsh & McLennan. Tvrtka je imala urede u sjevernom tornju World Trade Centra koji je stradao u napadu. Tijekom prvih nekoliko dana nestalima se smatralo 700 djelatnika; u konačnici se izbrojilo 295 mrtvih. Točno mjesec dana kasnije, 11. listopada 2001., Paul Bremer pokrenuo je Odjel za krizne konzultacije, nov odjel u Marshu koji se isključivo bavio pomaganjem multinacionalnim kompanijama da se pripreme za slučaj mogućih terorističkih napada i drugih kriza. Oglašavajući svoje iskustvo kao glavni poslanik za protuterorizam tijekom Reaganove administracije, Bremer i njegova tvrtka nudili su klijentima sveobuhvatne protuterorističke usluge — od osiguranja od političkog rizika do odnosa s javnošću i savjeta kakve zalihe treba stvarati.⁸

Bremerovo pionirsko sudjelovanje u industriji domovinske sigurnosti pokazalo se kao idealna priprema za Irak. Razlog tome leži u činjenici da se Busheva administracija za obnovu Iraka poslužila istim modelom kojim je reagirala na napade 11. rujna — poslijeratni Irak sagledavala je kao uzbudljivo početno ulaganje, prepuno mogućnosti za ostvarenje brze zarade. Iako je Bremer mnogima možda i bio trn u debelom mesu, njegov zadatak nije bio da osvoji iračka srca i duše. Zadatak mu se sastojao u tome da pripremi državu za otvaranje »Korporacije Irak«. Gledane u tom svjetlu, njegove prvotne, u najvećoj mjeri maligne odluke u sebi sadrže nepogrešivu logičku čvrstoću.

Nakon što je smijenio opreznog generala Jaya Garnera kao glavnog američkog izaslanika, Bermer je svoje prve iračke mjesece gotovo isključivo provodio usredotočujući se na ekonomsku preobrazbu, donoseći nizove zakona koji su u cjelini činili klasičan program šok-terapije Čikaške škole. Prije invazije je čvrst temelj iračkoj ekonomiji davala državna naftna kompanija i još dvije stotine tvrtki u državnome vlasništvu koje su proizvodile osnovne proizvode za tamošnje tržište, sirovine za industriju - redom sve od cementa do papira i jestivog ulja. Mjesec dana nakon što je preuzeo svoj novi posao, Bremer je objavio da će se tih dvije stotine tvrtki odmah privatizirati. »Prebacivanje neučinkovita državna poduzeća u privatne ruke temelj je iračkog ekonomskog oporavka«, izjavio je.⁹

Zatim su stigli novi ekonomski zakoni. Da bi strane investitore potaknuo na sudjelovanje u privatizacijskoj dražbi, izgradnju novih tvornica i veleprodajnih lanaca u Iraku, Bremer je donio niz radikalnih zakona koje *The Economist* na sva zvana hvali kao »popis želja koje strani investitori i donatorske agencije sanjaju pronaći na tržištima u razvoju«. ¹⁰ Jednim zakonom smanjio je irački korporacijski porez s 45 na 15 posto (čisto prepisivanje iz Friedmanovog priručnika). Drugim zakonom omogućio je *stranim kompanijama ostvarivanje 100-postotnog vlasništva u Iraku* — i tako spriječio reprizu Rusije gdje su glavne zgoditke pokupili tamošnji oligarsi. To nije bilo sve — ulagači su mogli iz Iraka iznositi 100 posto zarade; od njih se nije zahtijevalo ponovno ulaganje i nisu podliježali porezima. Dekret je, također, propisivao da ulagači mogu potpisivati ugovore i najmove u trajanju od najmanje četrdeset godina, koji se mogu obnavljati, što je značilo da će buduće, izabrane vlasti na svojim leđima ponijeti breme ugovora koje su potpisali okupatori. Washington se suzdržao samo kad je u pitanju bila nafta — irački savjetnici su upozorili da će se svaki pokušaj privatizacije državne naftne kompanije ili polaganje prava na vlasništvo nad još neotkrivenim ležištima prije ustoličenja iračke vlade smatrati objavom rata. Ipak, okupacijske vlasti dočepale su se 20 milijardi dolara prihoda iračke nacionalne naftne kompanije koje su mogli trošiti po volji.^{11*}

Bijela kuća toliko se usredotočila na otkrivanje nove i blistave iračke ekonomije da je odlučila, još prvih dana okupacije, u optjecaj pustiti novu valutu — što je bio velik logistički poduhvat. Novac je tiskala britanska tvrtka De La Rue, novčanice su prevozile flote zrakoplova i distribuirale ga

* Otprilike 8,8 milijardi dolara često se naziva »nestalim iračkim milijardama« jer su, 2004. godine, nestale u iračkim ministarstvima, tada pod nadzorom Sjedinjenih Država, i to doslovno bez traga. Bremer je taj teški previd opravdavao pred Odborom američkoga Kongresa u veljači 2007., izjavljujući sljedeće: »Najvažnije nam je bilo ponovno pokrenuti ekonomiju. Prvi korak bio je prenijeti novac u vlasništvo iračkoga naroda što je brže moguće.« Kad su Bremerovog financijskog savjetnika, umirovljenog admirala Davida Olivera ispitivali pred odborom o nestalim milijardama, odvratio je: »Ma, naravno, razumijem. Samo mi nije jasno koga briga za to?«

konvojima kamiona i oklopnih vozila koji su obavili najmanje tisuću takvih tura diljem zemlje, i to u vrijeme kad polovici stanovništva nije bila dostupna pitka voda, kad semafori nisu radili i kad je zločin bio na vrhuncu.¹²

Iako je sve te planove u djelo provodio Bremer, prioriteti su stizali ravno s vrha. Svjedočeci pred senatskim Odborom, Rumsfeld je Bremerove »sveobuhvatne reforme« opisao kao »stvaranje nekih od najprosvjećenijih — i najpoželjnijih — poreznih i ulagačkih zakona u slobodnome svijetu«. Isprva se činilo da ulagači cijene njegove napore. Tijekom samo nekoliko mjeseci govorilo se o otvaranju McDonald'sa u središtu Bagdada — bio je to najuzvišeniji simbol iračkog pristupanja globalnoj ekonomiji — domalo su skupljena sva potrebna sredstva za izgradnju luksuznog hotela Starwood, a General Motors je planirao izgradnju tvornice automobila. S financijske strane, HSBC, međunarodna banka sa sjedištem u Londonu, dobila je pravo otvaranja podružnica na cijelom području Iraka, dok je Citigroup najavila planove kojima nudi pozamašne zajmove pokrivenе zaradom od buduće prodaje iračke nafte. Naftni divovi — Shell, BP, ExxonMobil, Chevron i ruski Lukoil — počeli su stidljivo prilaziti i potpisivati ugovore o obuci iranskih državnih zaposlenika u najnovijim tehnologijama ekstrakcije i modelima upravljanja, uvjereni da će ubrzo kucnuti i njihov čas.¹³

Bremerovi zakoni, oblikovani da stvore uvjete za ulagačku groznicu, i nisu bili potpuno originalni — ustvari, radilo se o ubrzanoj inačici zakona koje se primjenjivalo prilikom ranijih eksperimenata šok-terapijom. No, Bushev kabinet naklonjen kapitalizmu katastrofe zadovoljio se time da pričekava da zakoni stupe na snagu. Irački eksperiment prodro je na novo područje u trenutku kad su se invazija, okupacija i obnova pretvorile u uzbudljivo i potpuno privatizirano tržište. Koje se stvorilo, kao i kompleks domovinske sigurnosti, golemim sredstvima poreznih obveznika. Američki Kongres daje početni prilog samo za obnovu, odobrivši 38 milijardi dolara, ostale države dodaju još 15 milijardi, čemu valja pridodati i onih 20 milijardi sredstava koje je Irak ostvario prodajom nafte.¹⁴

Nakon što se doznalo za te »početne« milijarde, uslijedili su, neizbježno, pohvalni komentari koji su plan uspoređivali s Marshallovim. Bush je sam poticao stvaranje takvih usporedbi, proglašivši obnovu »najvećom financijskom obvezom takve vrste još od Marshallova plana«, a u televizijskom obraćanju javnosti u prvim mjesecima okupacije izjavio je da je »Amerika već radila takve poslove. Nakon Drugoga svjetskoga rata na noge smo podigli poražene japanske i njemačke narode, stavši uz njih dok su stvarali svoje zakonski izabrane vlasti.«¹⁵

Ono što se zapravo zbilo s milijardama predviđenima za obnovu Iraka u biti i nema previše veze s poviješću koju je prizivao Bush. Tijekom provedbe izvornog Marshallova plana američke su tvrtke ostvarivale zaradu izvozom opreme i strojeva u Europu, ali je jasan cilj plana bio pomoći ratom razorenim ekonomijama da se oporave i to kao samodostatna tržišta, stvarati nova radna mjesta i razvijati poreznu bazu sposobnu za financiranje tamošnjih socijalnih usluga — što je rezultiralo današnjim njemačkim i japanskim modelima miješanih ekonomija.

Bushev kabinet je zapravo pokrenuo protumarshallovski plan - njegovu zrcalnu suprotnost u gotovo svim zamislivim vidovima. Taj je plan od samog početka jamčio podrivanje, ionako u velikoj mjeri oslabljenog, iračkog industrijskog sektora i vrtoglav porast tamošnje stope nezaposlenosti. Tamo gdje je Marshallov plan nakon Drugog svjetskog rata zabranjivao ulaganje stranim tvrtkama, s ciljem da se izbjegne moguća pomisao da se tim načinom izvlači korist iz oslabljenih država, ta je shema činila sve moguće da potakne korporacijsku Ameriku (nekoliko kosti dobačeno je korporacijama sa sjedištima u državama-članicama »Koalicije spremnih«). Njome su Iračanima iz ruku otimana sredstva za obnovu Iraka, što se pravdalo neupitnom, rasistički obojenom pretpostavkom o američkoj premoći i iračkoj zaostalosti — u igri nisu bili samo već uobičajeni demoni »korupcije« i »neučinkovitosti« — i time je od prvog trenutka cijeli projekt bio osuđen na propast.

Nijedan dolar nije potrošen na ponovno otvaranje iračkih tvornica, kao ni na stvaranje temelja održive ekonomije, otvaranje novih radnih mjesta ili financiranje mreže socijalnog osiguranja. Iračani u tom planu nisu imali nikakvu ulogu — doslovno. Umjesto toga, američka savezna vlada svojim je ugovorima - većinu ih je sklopio USAID - naručila stvaranje »zemlje na sklapanje« koja je proizvedena u Virginiji ili u Texasu, pa je potom prebačena i »montirana« u Irak. Kao što su okupacijske vlasti neprekidno ponavljale, bio je to »dar naroda Sjedinjenih Američkih Država narodu Iraka« — Iračani su samo trebali skinuti ambalažu.¹⁶ Potplaćeni irački radnici nisu dobili priliku sudjelovati čak ni u tom procesu »sklapanja« zato što su veliki američki ugovorni suradnici: Halliburton, Bechtel i kalifornijski građevinski div Parsons radije uvozili strane radnike koje se, po njihovu mišljenju, moglo kontrolirati. Iračani su još jednom završili kao zapanjeni gledatelji — prvo ih je šokirala američka vojna tehnologija, a zatim procesi izgradnje i upravljanja.

Jednako kao i u industriji domovinske sigurnosti, uloga državnih službenika — čak i američkih — bila je srezana na najmanju moguću mjeru.

Bremerovo osoblje brojalo je jedva tisuću petsto ljudi koji su vladali golemom državom s 25 milijuna stanovnika. Za razliku od njih Halliburton je u regiji imao pedeset tisuća radnika, većinom bivših državnih službenika koje je u privatni sektor privukla mogućnost bolje zarade.¹⁷

Slaba javna i snažna korporacijska nazočnost odražavaju činjenicu da se Bushev kabinet iračkom obnovom (nad kojom je imao posvemašnji nadzor, za razliku od savezne birokracije kod kuće) koristio za ostvarenje vizije u potpunosti ugovorne, šuplje vlasti. U Iraku nijedna upravna funkcija nije smatrana toliko »temeljom« da se ne bi mogla predati ugovornom suradniku, po mogućnosti onom koji je Republikanskoj stranci tijekom kampanje priskrbljivao priloge ili pravovjerne sljedbenike. Nad svim vidovima umiješanosti stranih sila u iračka pitanja lebdio je uobičajen Bushev moto — ako posao može obaviti privatnik, onda će ga obaviti privatnik.

su i nadzirali ekonomiju. (Tvrtka BearingPoint, podružnica velike međunarodne knjigovodstvene tvrtke KPMG, dobila je 240 milijuna dolara za izgradnju »tržišno pokretanog sustava« u Iraku — na 107 stranica ugovora »privatizacija« se spominje pedeset jedan put; ugovor je, najvećim dijelom, nastao u BearingPointu.) Trustovi mozгова plaćani su da misle (britanski institut Adam Smith dobio je ugovor za pomoć u privatizaciji iračke ekonomije). Privatne zaštitarske tvrtke i vojna industrija obučavali su novu iračku vojsku i policiju. (DynCorp, Vinnell i USIS — dio Carlylea — među ostalima). Obrazovne tvrtke načinile su nacrt novog obrazovnog programa i tiskale nove udžbenike. (Tvrtka Creative Associates, specijalizirana za menadžment i savjetovanje, sa sjedištem u Washingtonu, D. C., za te je poslove potpisala ugovore čija vrijednost nadilazi 100 milijuna dolara.)^{18*}

U međuvremenu se model što je Cheney s Halliburtonom prvi put proveo na Balkanu, gdje su se baze preobražavale u minijaturne Halliburtonove gradove, provodio u daleko većim razmjerima. Osim Halliburtonovih poslova na izgradnji i upravljanju vojnim bazama diljem države, Zelena zona je od samog početka bila grad-država kojom je vladao Halliburton (tvrtka je bila doslovno zadužena za sve — od održavanja cesta, deratizacije do izgradnje kina i programa disko-klubova).

Privremenoj vlasti nedostajao je povelik broj ljudi da bi mogla nadzirati sve ugovorne suradnike — uostalom, Busheva je administracija takav nadzor smatrala manje važnom funkcijom koja se može prenijeti na ugovorne

* Ahmed al-Rahim, Amerikanac iračkog podrijetla koji je surađivao s Creative Associates, objasnio je stanje: »Temeljna ideja bila je da napišemo program i prenesemo ga u Irak.« No, pokazalo se da su se Iranci žalili da »nešto što je složeno u Americi nije prihvatljivo, te da je cijeli program sklepan na brzinu«.

suradnike. Građevinska tvrtka sa sjedištem u državi Colorado, CH2M Hill, zaradila je 28,5 milijuna dolara na zajedničkom poslu s Parsonsom, nadzirući četiri druga velika ugovorna suradnika. Privatizirana je čak i izgradnja »lokalne demokracije« — ugovor je dobio Research Triangle Institute iz Sjeverne Karoline (ugovor je vrijedio 466 milijuna dolara, iako i dalje ostaje nejasno što je točno RTI kvalificiralo da ukorijeni demokraciju u muslimanskoj državi). Vodstvom iračkog programa unutar tvrtke prevladavali su mormoni — pojedinci kakav je bio James Mayfield koji je svojoj pastvi u Houstonu govorio da vjeruje da je moguće muslimane uvjeriti da prihvate Mormonsku knjigu, kao štivo sukladno učenju proroka Muhameda. U jednom svom *e-mailu* koji je poslao kući, maštao je o tome da će mu Iračani podići spomenik kao »utemeljitelju demokracije.«^{*19}

Dok su se strane korporacije obrušavale na Irak, mirovali su strojevi u dvije stotine iračkih tvornica, skamenjeni kroničnim prekidima dotoka električne energije. Irak je nekoć posjedovao jednu od najsuvremenijih industrijskih ekonomija u regiji - sad ni najveće iračke tvrtke nisu mogle dobiti pod-pod-pod-ugovor za obnovu vlastite domovine. Da bi uopće mogli sudjelovati u toj potjeri za zlatom, iračke su firme trebale nabaviti generatore i izvršiti neke temeljne popravke — što ne bi bila nepremostiva prepreka, uzimajući u obzir Halliburtonovu brzinu izgradnje vojnih baza sličnih predgrađima na Srednjem Zapadu.

Mohamad Tofiq, dužnosnik Ministarstva industrije, rekao mi je da je nekoliko puta podnosio zahtjev za nabavku generatora i istaknuo činjenicu da je sedamnaest iračkih državnih tvornica cementa savršeno smješteno da istovremeno priskrbe građevni materijali potreban za proces obnove i, istovremeno, zaposle desetke tisuća Iračana. Tvornice nisu dobile ništa — ni ugovore, ni generatore, ni pomoć. Američke tvrtke radije su uvezile vlastiti cement, jednako tako i radnu snagu iz inozemstva po deset puta višim cijenama. Jedan od Bremerovih ekonomskih proglaša jasno zabranjuje Iračkoj centralnoj banci da pruža financijsku podršku poduzećima u državnome vlasništvu (za tu se činjenicu saznalo tek nekoliko godina kasnije).²⁰ Razlog tom učinkovitom bojkotu iračke industrije nije bio praktične naravi, kako mi je rekao Tofiq, nego ideološke. Među onima koji su donosili odluke, rekao je, »nitko nije vjerovao u javni sektor.

Dok su se iračke tvrtke masovno zatvarale, jer su bile nesposobne natjecati se s uvozom koji je kuljao preko otvorenih granica, Bremerovo im

* U stvari RTI je izbačen iz Iraka pošto je pripomogao sprečavanju lokalnih islamskih stranaka da nakon demokratskih izbora preuzmu vlast u nekoliko gradova i naselja.

je osoblje ponudilo samo nekoliko utješnih riječi. obraćajući se skupu iračkih biznismena, Michael Fleischer, jedan od Bremerovih zamjenika, potvrdio je da će zbog strane konkurencije propasti mnogi poslovi, ali da se upravo u tome skriva ljepota slobodnoga tržišta. »Hoće li vas preplaviti strani biznis?«, retorički je upitao. »Odgovor ovisi o vama. Preživjet će samo najbolji među vama.« Zvučao je kao Jegor Gajdar koji je, navodno, saznajući da ruske male tvrtke propadaju zbog primjene šok terapije, izjavio: »Pa što? Umirući zaslužuju da umru.«²¹

*

Malo je poznata činjenica da u Bush-Marshallovu planu ništa nije išlo sukladno predviđanjima. Korporacijsku obnovu Iraci nisu smatrali »darom« — većina ju je sagledavala kao osuvremenjeni oblik otimačine, a američke korporacije nikoga nisu zadivile svojom brzinom i učinkovitošću — umjesto toga, pojam »obnove« pretvorili su u, kako je rekao jedan irački građevinar, »vic kojem se nitko ne smije.«²² Svaka pogreška izazivala je sve snažniji otpor, stranim se snagama uzvraćalo represijom, što je naposljetku u državi probudilo pakao nasilja. Nakon srpnja 2006., prema otkrićima najvjerodostojnije studije, rat u Iraku odnio je 655 000 života Iracana koji ne bi umrli da nije došlo do invazije ili okupacije.²³

U studenom 2006. godine, Ralph Peters, umirovljeni časnik vojske Sjedinjenih Država, piše u časopisu *USA Today* »da smo Iracanima dali jedinstvenu priliku da stvore demokraciju i vladavinu prava«, ali su oni »radije podlegli staroj mržnji, vjerskom nasilju, etničkom licemjerju i kulturi korupcije. Čini se da su cinici imali pravo: arapska društva ne mogu preživjeti demokraciju u nama poznatom obliku. Uostalom, narod dobiva vlast kakvu zaslužuje... Nasilje koje je užasom okaljalo bagdadske ulice nije samo simptom nesposobnosti iračke vlade, nego i posvemašnje nesposobnosti arapskoga svijeta da napreduje u bilo kojem vidu ljudskih postignuća. Svjedoci smo kolapsa civilizacije.«²⁴ Iako je Peters bio osobito otvoren, mnogi zapadni promatrači donijeli su isti takav pravorijek — krivi su Iraci.

Ipak, sektaške podjele i vjerski ekstremizam koji preplavljaju Irak ne mogu se jasno razdvojiti od invazije i okupacije. Iako su te silnice postojale i prije rata, bile su neizmjerljivo slabije, nego kad se Irak pretvorio u američki laboratorij šoka. Vrijedi zapamtiti da je u veljači 2004., jedanaest mjeseci nakon invazije, anketa koju je proveo Oxford Research International otkrila da većina Iracana želi sekularnu vlast, da 21 posto ispitanika kao omiljen politički sustav navodi »islamsku državu«, a da samo 14 posto »religiozne političare« navodi kao omiljene političke pojave. Šest mjeseci kasnije,

kad je okupacija zašla u novu i još nasilniju fazu, druga anketa otkriva da 70 posto Iračana teži islamskome pravu kao temelju države.²⁵ Što se tiče sektaškoga nasilja, tijekom prve godine okupacije, ono je bilo gotovo nepoznato. Prvi veći incident, bombaški napad na šijitsku džamiju tijekom blagdana Ašure, zbio se u ožujku 2004., dakle punih godinu dana nakon invazije. Nema sumnje da je okupacija produbila i raspalila te mržnje.

Zapravo, sve sile koje danas komadaju Irak — podivljala korupcija, divljačko sektaštvo, buđenje vjerskog fundamentalizma i tiranija eskadrona smrti — bujale su usporedno s provedbom Bushevog protumarshallovskog plana. Nakon svrgavanja Saddama Husseina Irak je neizmjereno trebao i zasluživao da se obnovi i ponovno ujedini — a taj proces mogli su voditi samo Iračani. Umjesto toga, upravo u tom, neprocjenjivo vrijednom trenutku, država se prometnula u kapitalističku klaonicu - u sustav koji je pojedince i zajednice huškao jedne na druge, koji je uklanjao stotine tisuća radnih mjesta i mogućnosti za život, koji je potragu za pravdom zamijenio neograničenom nedodirljivošću stranih okupatora.

Trenutačno katastrofalno stanje u Iraku ne može se isključivo pripisati nestručnosti i nepotizmu Busheve Bijele kuće, kao ni sektaštvu i plemenskoj razjedinjenosti Iračana. To je izrazito kapitalistička katastrofa, košmar neobuzdane pohlepe koja se oslobodila kročeći za ratom. »Fijasko« Iraka slom je koji je stvorila pomno i vjerno provedena primjena neobuzdane ideologije Čikaške škole. Ovo što slijedi početni je (i ne pretjerano iscrpan) prikaz povezanosti »građanskoga rata« i korporatističkog projekta skrivenog u samoj srži invazije. To je proces u kojem ideologija kao bumerang uzvraća ljudima koji su je oslobodili - ideološki povratni udar.

Najpoznatiji slučaj povratne reakcije izazvao je prvi važniji Bremerov zakon kojim je otprilike pola milijuna državnih zaposlenika izgubilo radna mjesta — većinom su to bili vojnici, ali i liječnici, bolničari, učitelji i inženjeri. »Debaasifikaciju«, kako ju je nazvao, navodno je pokretala želja da se vlada očisti od Saddamovih poslušnika. Nesumnjivo je to bio dio motivacije, ali to ne objašnjava razmjere otpuštanja, niti koliko je taj proces duboko oštetio javni sektor kao cjelinu, kažnjavajući djelatnike koji nisu bili visoki dužnosnici.

Čistka je podsjećala na slične napade na javni sektor koji su pratili programe šok-terapije još otkad je Milton Friedman savjetovao Pinochetu da državne rashode sreže za 25 posto. Bremer nije krio odbojnost spram iračke »staljinističke ekonomije«, kako je opisivao tamošnje državne tvrtke

i velika ministarstva, i nije pokazivao poštovanje za specijalna umijeća i godinama nakupljana znanja što su ih posjedovali irački inženjeri, liječnici, električari i graditelji cesta.²⁶ Bremer je znao da će ljude uznemiriti gubitak radnih mjesta, ali kako jasno piše u njegovim memoarima, nije razmišljao o tome da će takva nagla amputacija iračke profesionalne klase onemogućiti funkcioniranje iračke države i, posljedično tome, otežati posao i njemu. Takvo sljepilo nije imalo gotovo nikakve veze sa Saddamom, ali je imalo i svaku zamislivu vezu sa »slobodnotržišnim« žarom. Samo bi pojedinac, korjenito odlučan da vlast isključivo sagledava kao breme, a državne službenike kao otpad, mogao donositi odluke kakve je donosio Bremer.

Takvo ideološko sljepilo imalo je tri jasne posljedice — uklanjanjem kvalificiranih pojedinaca s radnih mjesta umanjena je mogućnost obnove, oslabljen je glas sekularnog dijela Iraka, a pokret otpora snabdjeven mnoštvom gnjevnih ljudi. Deseci viših američkih vojnih i obavještajnih časnika priznali su da je većina od 400 000 vojnika koje je Bremer otpustio prešla u novorođeni pokret otpora. Brigadir marinaca Thomas Hammes objasnio je to ovako: »Dakle, sada imamo nekoliko stotina tisuća naoružanih ljudi, zato što su oružje ponijeli doma, i to ljudi koji znaju koristiti oružje, ljudi bez budućnosti, s debelim razlozima da nas mrže.«²⁷

Istovremeno, Bremerova klasična odluka, proizvod Čikaške škole, da širom otvori granice neograničenom uvozu istovremeno dopuštajući stranim kompanijama posjedovanje 100-postotnog vlasništva nad iračkim tvrtkama, razbjesnila je iračku poslovnu klasu. Mnogi su uzvratili tako da su pokretu otpora dali i ono malo svojih prihoda. Nakon što je »pokrio« prvu godinu iračkog otpora unutar »Sunitskog trokuta«, izvjestitelj Patrick Graham je u časopisu *Harper's* napisao da su irački biznismeni »užasnuti novim zakonima o stranim ulaganjima koji stranim kompanijama dopuštaju kupovanje tvornica za sitniš. Prihodi su pali jer je državu preplavila strana roba... Ti biznismeni su shvatili da je nasilje jedino čime mogu konkurirati. Riječ je o jednostavnoj poslovnoj logici — što je više problema u Iraku, došljacima će teže biti ući u posao.«²⁸

Drugi ideološki povratni udar nastao je zbog odlučnosti Bijele kuće da budućim iračkim vladama zapriječi promjenu Bremerovih ekonomskih zakona — isti poriv za »betoniranjem« promjena nastao je nakon krize koja postoji otkad je MMF objavio svoj prvi program »strukturnih prilagodbi«. Iz vašingtonske perspektive nije imalo smisla stvarati najprosvjećenija pravila o ulaganjima na svijetu, ako će suverena za nekoliko mjeseci na tron zasjesti iračka vlast i izmijeniti ih. Budući da se najveći dio Bremerovih

pravnih proglašao unutar pravne »zone sumraka«, Bushova administracija je rješenje našla u oblikovanju novog nacrtiračkog Ustava i taj je cilj slijedila smrtonosnom odlučnošću - prvo u obliku privremenog ustava koji je »zabetonirao« Bremerove zakone, a zatim i trajnim Ustavom kojim se pokušalo (i nije uspjelo) učiniti to isto.

Vašingtonska ustavotvorna opsjednutost dovodila je u pomutnju mnoge pravne stručnjake. Letimično gledano, činilo se da nema neke velike potrebe da se iz temelja stvara nov dokument — postojao je savršeno upotrebljiv irački ustav iz 1970., koji je Saddam zanemarivao, štoviše, država je imala hitnije potrebe. I još važnije, proces pisanja ustava jedan je od najmučnijih procesa koji prolazi svaka nacija, pa i one u miru. Taj proces na površinu izvlači sve napetosti, suparništva, predrasude i latentne zavade. Nametanje tog procesa — i to dvaput — državi toliko podijeljenoj i smoždenoj kao što je Irak nakon Saddama, u velikoj je mjeri povećavalo mogućnost nastanka građanskog neposlušta. Društveni rasjedi nastali tijekom pregovora nisu još zacijeljeli, te bi krajnji ishod mogao biti i podjela same zemlje.

Jednako kao i podizanje svih trgovinskih barijera, Bremerov plan privatizacije dvije stotine iračkih državnih tvrtki, mnogi su Iranci smatrali novom američkom objavom rata. Radnici su shvatili da će, ako se njihove tvrtke žele prikazati privlačnima stranim investitorima, dvije trećine njih ostati bez posla. U jednoj velikoj iračkoj državnoj tvrtki — bio je to konglomerat sedam tvornica koje su proizvodile jestivo ulje, sapun, sredstva za pranje posuda i ostale osnovne potrepštine — čula sam priču koja je jasno otkrila koliko je objava privatizacije stvorila novih neprijatelja.

Razgledavajući tvornički kompleks u bagdadskom predgrađu, upoznala sam Mahmuda, samouvjerenog dvadesetpetogodišnjaka uredne brade. Rekao je da su on i njegovi kolege, kad su šest mjeseci nakon američke okupacije načuli za planove o prodaji njihove tvornice, ostali »šokirani. Ako privatni sektor otkupi našu kompaniju, prvo će srezati osoblje da izvuče što veću zaradu. A mi ćemo morati živjeti teško jer nam je tvornica jedini izvor prihoda.« Preplašeni tom mogućnošću, skupina od sedamnaest radnika, među njima i Mahmud, otišli su se suočiti s jednim od direktora u njegovoj kancelariji. Izbila je tučnjava — jedan radnik udario je direktora, njegov je čuvar pucao na radnike koji su zatim napali njega. Čuvar je proveo mjesec dana u bolnici. Nekoliko mjeseci kasnije, novo nasilje. Direktora i sina je, dok su išli na posao, netko nastrijelio i teško ranio. Na kraju susreta, upitala sam Mahmuda što bi se dogodilo da su tvornicu prodali unatoč njihovoj neslaganju. »Imali smo dva izbora«, rekao je, blago se smiješeći. »Ili

bismo zapalili tvornicu i pustili da izgori do temelja, ili bismo se raznijeli u pogonima. Ne bismo dopustili da je privatiziraju.« Bilo je to jedno od prvih upozorenja — jedno od mnogih — da je Busheva ekipa u potpunosti precijenila vlastite sposobnosti da Iračane na pokornost natjera šokom.

Vašingtonski privatizacijski snovi naišli su na još jednu zapreku — na fundamentalizam slobodnog tržišta koji je uobličio ustroj same okupacije. Zahvaljujući odbijanju svakog mogućeg »etatizma«, okupacijske vlasti izvan Zelene zone trpjele su ozbiljan manjak ljudi i sredstava kojima bi provodili svoje ambiciozne planove, osobito nakon što su se sučelile s okorjelim otporom radnika kakav je i Mahmud. Kao što otkriva dopisnik *The Washington Posta*, Rajiv Chandrasekaran, Privremena je vlast najvećim dijelom bila samo kostur u kojem su trojica ljudi dobila golemu zadaću privatiziranja iračkih državnih tvornica. »Ne trudite se ni započinjati«, savjetovala je trojicu dužnosnika istočnonjemačka delegacija, koja je projekt prodaje državnog vlasništva predala ekipi od osam tisuća ljudi.²⁹ Ukratko, sama Privremena vlast bila je toliko privatizirana da nije mogla privatizirati Irak.

Problem nije ležao samo u manjku osoblja Privremene vlasti, problem je bio da je Privremena vlast bila napučena ljudima kojima je nedostajalo temeljno povjerenje u javnu sferu, neophodno za ostvarenje složene zadaće temeljne rekonstrukcije države. Politolog Michael Wolfe to objašnjava ovako: »Konzervativci ne mogu dobro vladati iz istog razloga iz kojeg vegeterijanci nisu sposobni pripremiti vrhunsku govedinu na burgundski. Ako vjeruješ da je zadaća koju su ti povjerali u temelju pogrešna, malo je vjerojatno da ćeš je uspješno izvršiti.« I dodaje: »Kao način vladanja, konzervativizam je drugo ime za katastrofu.«³⁰

A tako je bilo u Iraku. Mnogo toga posljedica je mladosti i neiskustva američkih političkih namjesnika u Privremenoj vlasti — činjenica da je šaćica dvadesetogodišnjih republikanaca dobila ključne uloge nadzora nad iračkim državnim proračunom vrijednim 13 milijardi dolara.³¹ Iako nije upitno da su članovi takozvane »škvadre iz vrtića« bili upravo neugodno mladi, to nije njihova najveća krivnja. To nisu bili obični politički petolisci — bili su to vodeći ratnici američke kontrarevolucije protiv svih ostataka keynesijanizma, većinom povezani sa zakladom Heritage, samim središtem friedmanizma otkad je pokret 1973. godine ugledao svjetlo dana. Nije važno radi li se o dvadesetogodišnjim Cheneyjevim praktikantima ili šezdesetogodišnjim predsjednicima sveučilišta, svima redom zajednička je bila civilizacijska odbojnost prema vlasti i vladanju koja, iako neprocjenjivo važan čimbenik raspada sustava socijalnog osiguranja i obrazovanja

u Americi, nije bila ni od kakve koristi u trenutku kad je zadatak bio izgraditi do temelja razorene javne institucije.

Zapravo, čini se da su mnogi od njih vjerovali da je cijeli taj proces doslovno suvišan. James Haveman, zadužen za obnovu iračkog sustava zdravstvene skrbi toliko se, ideološki, protivio besplatnoj i javnoj zdravstvenoj skrbi da je, u državi gdje 70 posto smrtnih slučajeva u djece uzrokuju izlječive bolesti kakva je dijareja, u kojoj se inkubatori popravljaju selotejpom, odlučio da je najvažnije od svega privatizirati sustav raspodjele lijekova.³²

Manjak iskusnih državnih službenika unutar Zelene zone nije bio posljedica previda — bio je to izraz činjenice da se okupacija Iraka od samog početka svela na radikalni eksperiment stvaranja »šuplje vlasti«. U vrijeme kad su pripadnici trustova mozгова pristizali u Bagdad, ključne uloge u procesu obnove već su, sve redom, prigrabili Halliburton i KPMG. Njihova zadaća, kao državnih službenika, bila je, jednostavno rečeno, nadzirati sitniš u blagajni, što je u Iraku poprimilo oblik predavanja u foliju umotanih »bloketa« novčanica od stotinu dolara ugovornim suradnicima. Bio je to jasan uvid u prihvatljivu ulogu vlasti unutar korporacijske države - vlast ima biti tekućom vrpcom kojom se državni novac slijeva u privatne ruke, što je zadatak za koji je ideološka zadojenost neizmjereno važnija od velikog terenskog iskustva.

Ta danonoćna tekuća vrpca bila je dio sustava koji je toliko dražio Iračane zbog američke ustrajnosti da se imaju prilagoditi strogim zakonima slobodnoga tržišta, bez državnih subvencija ili trgovinske zaštite. U jednom od mnogih predavanja iračkim biznismenima, Michael Fleischer objašnjavao je da »zaštićeni biznis nikad ne može postati konkurentan«.³³ Naizgled nije primjećivao ironiju da su Halliburton, Bechtel, Parsons, KPMG, RTI, Blackwater i sve ostale američke kompanije koje su u Irak pristigle da izvuku korist iz obnove samo dio divovskog protekcionističkog reketa što ga je vlada Sjedinjenih Država stvorila vlastitome tržištu, priječeći konkurenciji čak i sam ulazak u natjecanje, a zatim im plaćala da obave posao i istovremeno jamčila zaradu preko svih granica — sve to na trošak poreznih obveznika. Križarski pohod Čikaške škole, koji nastaje s temeljnom svrhom rastakanja socijalnog etatizma New Deal, naposljetku svoj vrhunac doseže u korporacijskom New Dealu. Bio je to jednostavniji, ogoljeniji oblik privatizacije u kojem je bio suvišan čak i prijenos krupnih sredstava. Korporacije su, ne skrivajući se ni trenutka, otvoreno zadržle u državnu blagajnu. Nema ulaganja, nema odgovornosti, samo astronomski profit.

Takva dvostruka mjerila bila su izrazito eksplozivna, jednako kao i sustavno izbacivanje Iračana iz cijelog projekta. Napativši se i previše pod

sankcijama i tijekom invazije, većina Iračana prirodno je pretpostavljala da ima pravo izvući korist iz obnove vlastite domovine — ne samo iz konačnih proizvoda nego i poslova koje stvara isti taj proces. No, kad su preko iračkih granica navrli deseci tisuća stranih radnika i zaposlili se kod stranih ugovornih suradnika, Iračani su to smatrali produljenjem invazije. Umjesto obnove, razaranje se nastavilo pod drugačijom krinkom — bilo je to posvemašnje brisanje iračke industrije, nekoć snažnog izvora nacionalnog ponosa, koji je nadilazio čak i sektaške podjele. Tijekom Bremerova mandata u američkoj obnovi Iraka uspjelo se zaposliti samo petnaest tisuća Iračana — zastrašujuće malen broj.³⁴ »Dok Iračani gledaju kako svi ugovori redom odlaze strancima koji dovode vlastite čuvare i inženjere, mislite da bismo ih mi trebali mirno gledati — pa što, zaboga, očekujete?«, rekao mi je Nouri Sitto, Amerikanac iračkog podrijetla, kad smo se sastali u Zelenoj zoni. Sitto se vratio u Bagdad da Privremenoj vlasti pomaže u procesu obnove, ali je bio umoran od tolike količine diplomacije. »Ekonomija je temeljni uzrok terorizmu i manjku sigurnosti.«

Najveći dio nasilja okrenuo se protiv stranih okupatora, njihovih projekata i radnika. Neke napade u Iraku očito su izvele skupine kakva je al-Qaida, sa željom da takvom strategijom izazvati kaos. Da je obnova od samog početka gledana kao dio nacionalnog projekta, većina iračkog stanovništva vjerojatno bi je branilo kao nadgradnju vlastitih zajednica, što bi provokatorima uvelike otežalo posao.

Busheva je administracija s lakoćom mogla pretpostaviti da bi svaka tvrtka koja prima američke porezne dolare trebala za svoje projekte zaposliti Iračane. Također se velik dio poslova mogao izravno prepustiti iračkim tvrtkama. No, takve jednostavne i razumne mjere nisu se zbile godinama jer su se sukobljavale s temeljnom strategijom preobrazbe Iraka u novo-rođeni mjehur tržišne ekonomije — a svi znaju da takvi mjehuri ne bujaju potpomagani zakonima i pravilima, nego u njihovu odsustvu. Stoga su u ime brzine i učinkovitosti ugovorni suradnici mogli unajmljivati koga god žele, uvoziti otkuda požele i po želji tvrtkama prodavati ugovore.

Da su šest mjeseci nakon invazije Iračani počeli piti vodu iz Bechtelovih slavina, da su im domove osvjetljavale žarulje General Electrica, da su se njihovi bolesni i nemoćni liječili u bolnicama koje je podigao Parsons, da je ulicama patrolirala od DynCorpa osposobljena policija, mnogi bi državljanji (iako ne i svi) vjerojatno nadjačali vlastiti gnjev što su isključeni iz procesa obnove. Samo, ništa se slično nije zbilježilo i još dugo prije nego što su snage iračkog pokreta otpora počele sustavno napadati projekte obnove,

postalo je jasno da je primjena načela *laissez-faire*, na toliko opsežan državni projekt, urodila potpunim neuspjehom.

Oslobođene svih propisa, najvećim dijelom zaštićene od kaznenog progona, s ugovorima koji su jamčili pokriće svih troškova (uz profit), mnoge strane korporacije postupile su savršeno predvidljivo — grabile su kao lude. U Iraku poznate kao »primarni«, veliki su ugovorni suradnici razvili složen sustav preraspodjele ugovora. Otvorili su urede u Zelenoj zoni, pa čak i u Kuwait Cityju i Ammanu, i zatim poslove prepuštali kuvajtskim kompanijama koje su ih preprodavale Saudijcima koji bi, kad bi sigurnosno stanje postalo previše upitno, naposljetku poslove predavali iračkim tvrtkama, i to često onim kurdistanskim — za djelić stvarne vrijednosti ugovora. Demokratski senator Byron Dorgan opisuje tu mrežu, služeći se kao primjerom ugovorom za postavljanje klima-uređaja u Bagdadu: »Dakle, ugovor prelazi podugovornom suradniku koji ga prosljeđuje drugom podugovornom suradniku i zatim onom na četvrtoj razini. Posljedično tome, cijenom klima-uređaja pokrivaju se četiri ugovorna suradnika od kojih četvrti konačno instalira ventilator u sobu. Tako je američki porezni obveznik platio klima-uređaj, a nakon što novac prođe četvore ruke, nalik načinu kojim kockice leda putuju po sobi, napokon netko u neku iračku sobu donese i instalira ventilator.«³⁵ Još je važnije pripomenuti da su Iračani sve to vrijeme promatrali kako im krađu novac za pomoć, dok država ključa.

Kad se Bechtel spakirao i u studenome 2006. napustio Irak, tvrtka je za nemogućnost dovršavanja projekta okrivila »pretjerano nasilje«. Ipak, propast ugovornog sustava započela je mnogo prije nego što je oružani otpor u Iraku dobio na snazi. Prve škole koje je Bechtel obnovio odmah su izazvale cijeli niz pritužbi.³⁶ Početkom travnja 2004. godine, prije nego što je Irak potonuo u nasilje, posjetila sam bagdadsku Središnju dječju bolnicu. Navodno ju je obnovio jedan drugi američki ugovorni suradnik, no u hodnicima se vidjela otvorena kanalizacija, nije radio nijedan toalet, a radnici koji su popravljali kantinu bili su toliko siromašni da nisu imali ni cipele — bili su pod-pod-pod-pod-ugovorni suradnici... kao i žene koje su za svojim kuhinjskim stolovima vezle stolnjake za Wal-Martovog pod-pod-pod-ugovornog suradnika.

Takvo pogrešno upravljanje nastavilo se još tri i pol godine, sve dok se svi glavni američki ugovorni suradnici specijalizirani za obnovu nisu povukli iz Iraka, potrošili milijarde i najveći dio poslova ostavili nedovršenima. Parsons je dobio 186 milijuna dolara da izgradi 142 dispanzera. Tvrtka ih je dovršila samo 6. U pitanje su došli čak i oni projekti koji su prikazivani kao veliki

uspjesi obnove. U travnju 2007. američki inspektori u Iraku provjerili su osam projekata što su ih dovršili američki ugovorni suradnici — među njima i kliniku za porodništvo kao i sustav za pročišćavanje vode — i otkrili da »od osam sedam njih više ne funkcionira kako je bilo predviđeno«, kako navodi *The New York Times*. Novine također donose podatak da je 2007. godine iračka električna mreža proizvodila znatno manju količinu energije nego 2006.³⁷ Nakon prosinca 2006., kad su istjecali svi najvažniji ugovori za obnovu, Ured glavnog inspektora istraživao je osamdeset sedam slučajeva moguće pronevjere povezanih s američkim ugovornim suradnicima u Iraku.³⁸ Korupcija tijekom okupacije nije bila ishod lošeg upravljanja, nego političke odluke — ako Irak treba postati novim teritorijem kaubojskog kapitalizma, onda mora biti oslobođen od svih zakona.

Bremerova Privremena vlast nije pokušavala zaustaviti razne prevare, zakulisne dogovore i podle igre jer je i sama bila ishod jedne od takvih igara. Iako je nosila naziv Okupacijske vlasti Sjedinjenih Američkih Država, ostaje nejasno je li tu funkciju obavljala samo imenom. Toj činjenici osobito važnost daje sudac koji je vodio čuveno suđenje u slučaju korupcije tvrtke Custer Battles.

Dvojica bivših zaposlenika te zaštitarske tvrtke prokazali su i podigli optužnicu protiv tvrtke, optužujući je za prevare u vezi s ugovorima za obnovu koje je sklapala s Privremenom vlašću, kao i za pronevjeru više milijuna državnih dolara — najvećim dijelom naplaćujući radove na bagdadskoj međunarodnoj zračnoj luci. Slučaj se temeljio na dokumentaciji tvrtke koja je jasno otkrivala da je vođeno dvostruko knjigovodstvo — jedno za tvrtku, drugo za izdavanje računa Privremenoj vlasti. Umirovljeni brigadni general Hugh Tant svjedočio je da je tvrtka radila »vjerojatno najgori posao koji sam vidio u 30 godina vojne karijere«. (Među brojnim navodnim prekršajima tvrtke Custer Battles nalazi se i otimačina iračkih viljuškara s aerodroma koji su zatim prelakirani, a naposljetku je Privremenoj vlasti ispostavljen račun za najam strojeva.)³⁹

U ožujku 2006., savezna porota države Virginije donijela je presudu je protiv te tvrtke, proglasila je krivom za prevaru i natjerala da plati 10 milijuna dolara odštete. Tvrtka je tada suca zamolila da, zbog obrata u obrani, preinači presudu. Naime, tvrtka je tvrdila da Privremena vlast nije dio vlade Sjedinjenih Američkih Država i stoga ne podliježe njezinim zakonima, pa tako ni Zakonu o lažnim potraživanjima. Posljedice takve obrane teško je moguće opisati — Busheva administracija je američkim korporacijama koje su radile u Iraku time dala potpuni imunitet od

kaznenog progona po iračkim zakonima; nadalje, ako Privremena vlast nije potpadala pod američke zakone, to je značilo da ugovorni suradnici ne potpadaju ni pod jedan zakon — ni američki, ni irački. Taj put sudac je presudio u korist tvrtke — rekao je da postoje brojni dokazi da je tvrtka Custer Battles Privremenoj vlasti »podnosila lažne i netočno uvećane račune«, ali je presudio da tužitelji »nisu uspjeli dokazati da su potraživanja ispostavljena Sjedinjenim Američkim Državama«.40 Drugim riječima, američka se državna nazočnost u Iraku tijekom prve godine američkog ekonomskog eksperimenta svodila na fatamorganu — nije postojala vlast, nego samo kanal kojim su stranim korporacijama prelijevani američki porezni i irački naftni dolari, u potpunosti onkraj zakona. Time je Irak postao krajnji izraz protudržavne kontrarevolucije — šuplja država gdje, kako su sudovi naposljetku utvrdili, nije postojalo ni gdje ni tamo.

Nakon što je ugovornim suradnicima predala milijarde, Privremena se vlast doslovno istopila. Bivši dužnosnici vratili su se u privatni sektor i, kad su skandali isplivali na površinu, više nije bilo nikoga tko bi branio sramotnu povijest Zelene zone. No, u Iraku se doslovno fizički bolno osjećao nedostatak tih milijardi. »Stanje je neizmjereno gore i čini se da se ne poboljšava usprkos neizmjereno unosnim ugovorima koji su sklapani s američkim kompanijama«, primijetio je inženjer zaposlen u Ministarstvu elektrifikacije, tjedan dana nakon što je Bechtel najavio da se povlači iz Iraka. »Čudno kako milijarde koje su potrošene na struju nisu donijele ni najmanje poboljšanje, zapravo su samo pogoršale situaciju.« Taksist iz Mosula upitao je: »Kakva obnova? I danas pijemo nepročišćenu vodu iz pogona starog desetljećima koji se nikad nije održavao. Struje ima dva sata dnevno. I sad idemo unazad. Kuhamo na ognjištima, drvo skupljamo u šumama jer nema plina.«41

Katastrofalan neuspjeh projekta obnove dijeli izravnu odgovornost za najopasniji oblik povratne reakcije — pogibeljni uspon vjerskog fundamentalizma i sektaške sukobe. Kad se okupacija pokazala nesposobnom da osigura čak i one najosnovnije usluge, među njima i sigurnost, taj su vakuum ispunile džamije i lokalne milicije. Mladi šijitski klerik Moqtada al-Sadr pokazao se osobito sposobnim za prokazivanje svih neuspjeha Bremerove privatizirane obnove i vodio vlastitu obnovu u sjeni po šijitskim getima od Bagdada do Basre i time stjecao odanu pastvu. Financirajući se donacijama koje su primale džamije, kasnije možda i iranskom pomoći, ta su središta slala servisere da popravljaju električne instalacije i telefonske veze, organiziraju skupljanje otpada po četvrtima, instaliraju generatore za hitne slučajeve, organiziraju davanje krvi i nadziru promet. »Otkrio sam vakuum koji nitko nije ispunio«, rekao je al-Sadr prvih dana okupacije, i dodao: »Što mogu, to činim.«42 Nadalje,

okupio je mlade ljude koji u Bremerovu Iraku nisu našli ni posla ni nade, odjenuo ih u crno i naoružao zahrđalim kalašnjikovima. Iz njih je iznikla Mahdijeva armija, sada jedna od najokrutnijih snaga u iračkim sektaškim borbama. Takve milicije također su dio korporacijskog nasljeđa — da je obnova stvorila radna mjesta, sigurnost i usluge Iračanima, al-Sadr bi ostao bez posla zajedno sa većinom svojih novopečenih sljedbenika. No, dogodilo se tako da su neuspjesi korporacijske Amerike položili temelje al-Sadrovu uspjehu.

Irak se, pod Bremerovom upravom, pokazao kao logičan zaključak teorije

Čikaške škole — javni sektor sveden na minimalan broj zaposlenika, i to većinom vanjskih suradnika koji žive u Halliburtonovom gradu-državi sa zadaćom potpisivanja KPMG-ovih zakona naklonjenih korporacijama i dijeljenja platnenih vreća prepunih gotovine zapadnim ugovornim suradnicima pod zaštitom plaćeničkih vojski i potpunim pravosudnim imunitetom. A svuda oko njih gnjevni ljudi koji se sve više okreću vjerskom fundamentalizmu jer je on jedini izvor moći u takvoj »prošupljenoj« državi. Jednako kao i ruski gangsteri ili Bushevi petolisci, suvremeni je Irak ishod pedesetogodišnjeg križarskog pohoda s ciljem privatizacije svijeta. Umjesto da ga se odreknu i vlastiti tvorci, zaslužuje da ga se sagleda kao dosad najčistije otjelovljenje ideologije koja ga je rodila.